

Régi magyar imakönyvek és imádságok

Pázmány Irodalmi Műhely

Lelkiségtörténeti tanulmányok

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Irodalomtudományi Tanszékének sorozata

Sorozatszerkesztő
Szelestei N. László

A sorozatban megjelent:

1. Lelkiségtörténeti számvetés
2. Régi vallásos énekek és énekeskönyvek
3. Régi magyar imakönyvek és imádságok

Régi magyar imakönyvek és imádságok

I. füzet

Szerkesztette Bogár Judit

Lektorálta Hargittay Emil

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Piliscsaba, 2012

Pázmány Irodalmi Műhely

Lelkiségtörténeti tanulmányok

A kiadvány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014,
'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS
EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN'
c. projekt támogatásával készült.

A kötet szerkesztője a PPKE BTK
Irodalomtudományi Doktori Iskolájának oktatója,

lektora ugyanott tőrzstag,

a füzet tanulmányainak írói közül Bajáki Rita és Bogár Judit oktató,
Bán Izabella doktoranda.

A kötet tördelőszerkesztője Finta Gábor, a doktoriskola témavezetője.

A tartalomjegyzék az első,
a névmutató az ötödik füzetben található.

ISBN 978-963-308-075-7
ISSN 2060-7385

Tartalom

A piliscsabai Lelkiségtörténeti Műhely 2010. április 9–10-én tartott harmadik konferenciájának programja	7
BAJÁKI RITA Pázmány Péter és Kopcsányi Márton imakönyve.....	11
BÁN IZABELLA <i>Jó illatú rózsás kert</i> Egy klarissza eredetű imakönyv kiadásairól.....	23
BARNA GÁBOR A Mezey kántorok 19. századi énekeskönyvei és forrásai	33
BOGÁR JUDIT Pázmány Péter <i>Imádságos könyve</i> és a <i>Biblia</i>	45
FARMATI ANNA „De az igaz és foganatos imádság két képpen lehet...” Az elmékedést kísérő imádság mint sajátos típus	57
FAZAKAS GERGELY TAMÁS Kora újkori „nemzeti” imádságok nemzetközi összefüggésben: országos könyörgés és közösségi bűnbánat Bethlen Gábor idején.....	71
FEKETE CSABA A 16–17. század legkisebb hazai imádságoskönyve.....	91
FERENCZI ILONA Az ének mint imádság Madarász Márton ének-imádságai (1629).....	105
FRAUHAMMER KRISZTINA „Olvasás által imára buzdítani” Martin von Cochem Krisztus-életrajzának magyarországi utóélete	113

HORVÁTH SÁNDOR	
Imák a <i>Hisa Zlata</i> imakönyvben	127
MACZÁK IBOLYA	
Lelki fegyverek – újraírt imádságok	147
NAGY MÁRTON KÁROLY	
Bethlen Kata imádságai.....	155
PELCZER KATALIN	
„Szent szó, szent beszéd”	
A beszédhelyzetek és a motívumok kapcsolódása	
a magyar archaikus népi imádságokban.....	167
PÉNTEK VERONIKA	
Pécsi Lukács és Erdődi János <i>Soliloquia</i> -fordítása	181
REICHARDT GABRIELLA	
Nádasdy Pál imádságoskönyve (1631).....	189
ROKAY ZOLTÁN	
Szabadkán használatos 18. századi illír nyelvű lelkiségi könyvek	201
SOÓS SÁNDORNÉ VERES RÓZSA	
A rózsafüzér-imádság a 17. századi írásos emlékeinkben.....	215
SZELESTEI N. LÁSZLÓ	
Rimay János imádságoskönyve	227
VADAI ISTVÁN	
Nyéki Vörös Mátyás rímes imádságai.....	235
VARGA BERNADETT	
„Hát én, Uram, mit szóljak te előtted...?”	
Imádság és elmélkedés viszonya	
Keresztúri Bíró Pál <i>Mennyei társalkodásában</i>	243
Személynévmutató	257
Inhalt.....	267

*A piliscsabai Lelekiségtörténeti Műhely
2010. április 9–10-én tartott harmadik konferenciájának
programja*

FERENCZI ILONA, zenetörténész, egyetemi docens, MTA Zenetudományi
Intézet, LFZE (Budapest)

Az ének mint imádság – Madarász Márton ének-imádságai (1629)

VADAI ISTVÁN, irodalomtörténész (Szeged–Budapest)

Nyéki Vörös Mátyás rímes imádságai

SZELESTEI N. LÁSZLÓ, egyetemi tanár, PPKE BTK (Piliscsaba)

Rimay János imádságoskönyve

VARGA BERNADETT, könyvtáros, Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

*Az imádság műfaji határvidékéről: Keresztúri Pál Mennyei társalkodása
(Várad, 1645)*

FAZAKAS GERGELY TAMÁS, intézeti titkár, DE Magyar Irodalom- és Kultú-
ratudományi Intézet, Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstör-
téneti Műhely (Debrecen)

Imádság és politikai reprezentáció (Egy kutatás körvonalai)

FEKETE CSABA, lelkész, könyvtáros, Tiszántúli Református Egyházkerületi
és Kollégiumi Nagykönyvtár (Debrecen)

A 16–17. század legkisebb imádságoskönyve

ROKAY ZOLTÁN, tszv. egyetemi tanár, PPKE HTK (Budapest)

Szabadján használatos 18. századi illír nyelvű lelkiségi könyvek

HORVÁTH SÁNDOR, néprajzkutató, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága,
Savaria Múzeum (Szombathely–Narda)

A Hisa Zlata (1754) imádságai és azok továbbélése

- BÁN IZABELLA, egyetemi hallgató, PPKE BTK (Piliscsaba)
„Jó illatú rózsás kert” – Egy klarissza eredetű imakönyv kiadásairól
- SOÓS SÁNDORNÉ VERES RÓZSA, tanár, Ferences Gimnázium, AVKF
(Szentendre–Vác)
A rózsafűzér-imádság a 17–18. századi írásos emlékeinkben
- FRAUHAMMER KRISZTINA, SZTE Bálint Sándor Vallástudományi Intézet,
GFHF (Szeged)
Martin Cochem hatása a magyar lelkeségi irodalomra és a népi vallásosságra
- BARNA GÁBOR, igazgató, tszv. egyetemi tanár, SZTE Bálint Sándor Vallás-
tudományi Intézet, GFHF (Szeged)
A Mezey kántorok 19. századi énekeskönyvei és forrásai
- BOGÁR JUDIT, egyetemi tanársegéd, PPKE BTK (Piliscsaba)
Pázmány Péter Imádságos könyve és a Biblia
- BAJÁKI RITA, tudományos segédmunkatárs, PPKE BTK (Piliscsaba)
Pázmány Péter és Kopcsányi Márton imakönyve
- MACZÁK IBOLYA, tudományos segédmunkatárs, PPKE BTK (Piliscsaba)
Lelki fegyverek – újraírt imádságok
- FARMATI ANNA, irodalomtörténész, szerkesztő (Kolozsvár)
*„De az igaz és foganatos imádság két képpen lehet...” – Az elmélkedést kísérő
imádság mint sajátos típus*
- PÉNTEK VERONIKA, doktoranda, PPKE BTK (Piliscsaba)
Pécsi Lukács és Erdődi János Soliloquia-fordítása
- REICHARDT GABRIELLA, egyetemi hallgató, PPKE BTK (Piliscsaba)
Nádasdy Pál imádságoskönyve (1631)

PELCZER KATALIN, tanár, Ward Mária Általános Iskola és Gimnázium, II.
Rákóczi Ferenc Gimnázium (Piliscsaba–Budapest)

*„Szent szó, szent beszéd” – A beszédhelyzetek és a motívumok kapcsolódása a
magyar archaikus imádságokban*

NAGY MÁRTON KÁROLY, egyetemi hallgató, PPKE BTK (Piliscsaba)

*„ha szintén minden ízecskéék én bennem nyelvek volnának is, mégis [...] eléggé di-
csérni nem tudnák” – Bethlen Kata imádságai*

BAJÁKI RITA

Pázmány Péter és Kopcsányi Márton imakönyve*

A lelkiségtörténet kutatása, azon belül az imádságoskönyvek számbavétele egyértelművé tette, hogy Pázmány Péter 1606-ban megjelentetett imakönyve meghatározó jelentőséggel bír. Ennek alapvetően két oka van. Az egyik ok az igény felismerése, vagyis már önmagában a megjelenés ténye, hiszen a 16. században még alig adtak ki katolikusoknak szánt lelki olvasmányokat. Jelentőségének másik oka pedig az, hogy Pázmány imakönyvének hatására beindult egy folyamat, mások számára is világossá vált, hogy a katolikus hívek (is) igénylik a vallásgyakorlás ilyen formáját, s így ennek következtében egyre több imakönyv jelent meg, sőt gyakran egy imakönyvet többször is kiadtak. A kutatás során az is igazolást nyert, hogy nemcsak a megjelenés ténye hatott a kortársakra, s ösztönözte őket hasonló könyvecske kiadására, de magát az imakönyvet is „haszonnal” forgatták, s kölcsönöztek belőle rövidebb-hosszabb részleteket, sokszor szó szerinti átvételben, általában a konkrét forráshely megnevezése nélkül.

A későbbi imakönyvek Pázmány imakönyvéhez való viszonyulása tehát nagymértékben meghatározza a 17. századi imádságoskönyv-irodalmat. E viszonyháló feltérképezése folyamatban van, s e folyamat részét képezi ez a tanulmány azzal a céllal, hogy ezúttal Kopcsányi Márton OFM (1579–1638) imakönyvét, illetve annak Pázmány imakönyvéhez való viszonyát vizsgálja. Kopcsányi imakönyve is többször jelent meg, akárcsak Pázmányé, három életében megjelent kiadásról tudunk, de csak kettő maradt ránk. Ezek – Pázmányéval elegyítve – időrendben a következők:¹

1606	PP	Kerezyeni imadsagos keonyv. Melybe, szep aytatos keoneorgesek, haladasok, es tanvsagoc foglaltatnac. Es reovid tanvsagh. Mint ismerhesse megh akar mely együgiü emberis, az igaz hitet.	Graz
------	----	---	------

* A kutatást az OTKA 67975 számú pályázata és az MTA Bolyai ösztöndíja támogatta.

¹ A továbbiakban szerző és megjelenési év megadásával hivatkozom rájuk.

1610	PP	Keresztyen imadsaagos keonyv, melyben szeep aitato keonyeorgesek, es tanvsaaok foglaltatnak. Irattatot Pazmany Petertwl.	Pozsony
1617	KM	[Keresztyény imádságos könyvecske]	Pozsony ²
1622	KM	Keresztyen imadsagos keonyvechke, mely, a' Caeremoniaknak, és hitünk ennéhány ágazatinak (az egygyüek kedvéért) rövid magyarázattyáual, külömb külömb féle imadsagokat és elmékedéseket foglal magaban.	Bécs
1625	PP	Imadsagos könyv mellyet irt, es most harmadszor ki-nyomtattatot. Pazmany Peter, Esztergami ersek	Pozsony
1631	PP	Imadsagos könyv mellyet irt, es most negyedszer ki-nyomtattatot, Pazmany Peter, Cardinal es Esztergami ersek	Pozsony
1637	KM	Keresztyen Imadsagos Könyvechke, mely, a' Czeremoniaknak, és ennéhány hitünk ágazatinak (az egygyügyüek kedvéért) rövid magyarázattyával külömb külömb féle imádsagokat foglal magában.	Bécs

Kopcsányi imakönyvének első kiadását tehát nem ismerjük, nem tudhatjuk, hogy abban vajon volt-e utalás Pázmányra, csak gyaníthatjuk, ahogy a második, s majd a harmadik kiadás esetében ez megtörtént. Az 1622-es imakönyv ajánlásában Pázmány mint „Esztergami Ersek ö Nagysága engedelméből” szerepel, a harmadik kiadás címlapján pedig a következőt olvashatjuk: „A Bodog emlekezetü Cardinal Pazmany Peter Esztergami Ersek engedelméből”.

² Borsa Gedeon tisztázta Kopcsányi első három kiadásának bibliográfiai adatait, ugyanis az RMNy-ben a mára már példányból nem ismert első kiadásról az 1103. tételszám alatt lévő adatok nem érvényesek (megjelenés ideje: 1616, helye: Bécs?). Ennek oka, hogy a tételek megírása idején csak az 1637-es kiadásból tudtak adatokat gyűjteni, amelynek címlapján szerepel egy utalás az imakönyv első kiadására 1616-ból, illetve második kiadására 1622-ből. Idővel szerencsésen előkerült az 1622-es kiadás egy példánya is, s ez alapján (címlap és ajánlás: „Az mely imadsagos könyuechket 1617. esztendőben az Esztergami Ersek ö Nagysága engedelméből ki nyomtattam volt Posonyban”; KOPCSÁNYI, 1622, A2[r].) bizonyos, hogy az első kiadás Pozsonyban jelent meg 1617-ben. Így a harmadik kiadás címlapján álló 1616-os dátum téves. Mindezek alapján az 1103. számú tételt törölni kell, s a helyes vonatkozó tétel a következő: S 1145A »Kopcsányi Márton: Keresztyén imádságos könyvecske. Pozsony 1617 érseki nyomda.« BORSZA Gedeon, *Pótlások és igazítások a „Régi Magyarországi Nyomatványok” első két kötetéhez. VI.*, Magyar Könyvszemle, 1987, 57–58 (teljes cikk: 57–64).

Vajon Pázmány engedelme csupán a megjelenésre, az érseki nyomda használatára vonatkozott, vagy az imakönyvből való kölcsönzésre is kiterjedt? Amint az jól látható, a két szerző kiadásai időben keresztezik egymást. Vajon megfigyelhető-e valamiféle kölcsönhatás az imakönyvek között?

Az ultima manus elve alapján célszerű lenne mind a két szerző esetében az életében utoljára megjelent kiadást választani, s azok egybevetéséből bizonyos következtetéseket levonni. Ez Pázmánynál a negyedik kiadás lenne 1631-ből, Kopcsányinál a harmadik kiadás 1637-ből. A vizsgálatba bevont kiadások kiválasztásánál azonban más szempontok is szerepet játszottak. Pázmány *Imádságos könyvével* már régóta foglalkozom, s az a tapasztalatom, hogy a négy kiadás párhuzamos vizsgálata és egymáshoz való viszonyának feltérképezése révén számos értékes megfigyelésre nyílik lehetőség. Noha az egyes imakönyvek önmagukban is érdemesek a vizsgálódásra, igazán beszédesnek – úgy tűnik – az újabb kiadást megért művekben észlelhető átdolgozás mondható. Hiszen ezáltal láthatjuk, hogy a jobbítás szándéka mit is takar valójában, s ennek okait fűrészelve talán többet megtudhatunk az egyes szerzőkről, képet kaphatunk szövegalkotói módszereikről. E megfontolás alapján döntöttem úgy, hogy valamennyi imakönyvet bevonom a vizsgálatba, tehát Pázmány négy, illetve Kopcsányi három, pontosabban az editio princeps hiánya miatt csak két kiadását. Szükséges ez, hiszen az imakönyvek kiadásról kiadásra változnak, sőt erre maguk a szerzők is utalnak. Az 1622-es kiadás Draskovith János özvegyéhez, Istvánffy Évához írott ajánlásának elején is említést tesz Kopcsányi az első kiadásról, ekkor a helyet (Pozsony), időt (1617) és az érsek engedelmét megemlítve, valamint az ajánlás végén ismét: „aitatos keresztyéneknek lelki vigasztalásokra; ime az 1617. Esztendőben ki bocsáttatott imádságos könyuecsket vyiobban akarám a’ hiuek közibe bochátany valamennyre meg szaporituán.”³ Ebből világosan látszik, hogy a második kiadás már bizonyos mértékű átdolgozást követően jelent meg. A harmadik kiadásban pedig ezt olvashatjuk a címlapon: „masodsor 1622. esztendőben nyomtattatott; mostan harmadszor valamennyi jobbítással és szaporítással.”⁴ Kopcsányi szavai szerint tehát minden újrakiadás alkalmával dolgozott a szövegen, alakította, szaporította azt. Először vegyük szemügyre közelebbről, mit is értett pontosan „jobbításon és szaporításon,” vagyis tekintsük át, mit és

---

³ KOPCSÁNYI, 1622, [A6r].

⁴ KOPCSÁNYI, 1637, címlap: [A1v].

mennyit változtatott a harmadik kiadásban Kopcsányi, majd ezután térjünk rá a Pázmány imakönyvével való egybevetésre.

Kopcsányi imakönyve tartalmaz szerkezeti tagolást, de az önálló címmel ellátott fejezetek kialakítása, valamint ezek tipográfiai eszközökkel is hangsúlyozott címadása nem teljesen következetes – mind a két kiadásban szembesülhetünk ezzel a jelenséggel –, ugyanakkor valamennyi lapon, kivéve az ajánlásokat, illetve az 1637-es kiadásban található Calendariumot, található a tartalomnak megfelelő élőfej, amely quasi fejezetcímként szolgálhatna – ha az lenne. Mind a két kiadásban az ajánlástól kezdve lapszámozás található, az 1637-es kiadásban folyamatosan a kötet végéig, ezzel szemben az 1622-es kiadásban az ajánlást követően az imák kezdetén a lapszámozás újraindul. Úgy tűnik tehát, hogy a szerkezeti változtatások áttekintését legcélszerűbb az élőfejek segítségével megoldani.

Kopcsányi, 1622 ⁵	Kopcsányi, 1637 ⁶
[címlap]	[címlap]
[ajánlás Istvánffy Évának]	[ajánlás Amade Ilonának]
	23-46 [Calendarium]
1–24 Szent Brigida Aszony Imadsagi	
[25–34 hiányzó lapok a kötetben]	
35–45 Caeremoniakrol	47–57 Caeremoniakrol
46–51 A szent Miseröl	58–63 A szent Miseröl
52–61 Az Anyaszent. Caeremon.	64–71 Az Anyaszent. Caeremon.
62–75 Az Olvasorol	72–85 Az Olvasorol
76–89 Az Imadsagra valo készületröl	86–99 Az Imads. valo készületröl
90–96 Mindennapi Imadsagok	100–105 Mindennapi Imadsagok
98–151 Mise alat Imadsagok	106–165 Mise alat Imadsagok
152–158 Reggeli Imadsagok	166–171 Reggeli Imadsagok
159–167 Rövid Solosma	172–180 Rövid Solosma
	182–188 A Christusnak Sz. Sebeiröl
168–178 Közönséges Iokért Imádságok	190–199 Közönséges Iokért Imádságok

⁵ Az OSZK-ban lévő mikrofilmet tudtam használni. Jelzete: FM2/4698.

⁶ Az OSZK-ban lévő mikrofilmet – jelzete: FM2/4296 –, illetve a budapesti Egyetemi Könyvtárban található példányt – jelzete: RMK I/114 – használtam.

179–190 Estveli Imadsagok	200–213 Estveli Imads.
191–231 Hetedszaki Imadsagok	214–300 Hetedszaki Imadsagok litániákkal váltakozva
232–241 A Gyonáshoz való készület	314–322 A Gyonáshoz való készület
242–249 A Gyonasrol	324–331 A Gyonasrol
250–269 Tíz parancs. szerint való gyonas	332–349 Tíz parancs. szerint való gyonas
270–272 A gyonas előtt	350–352 A gyonas előtt
273–274 A gyonas után	353–356 A gyonas után
275–291 Az Olt. szents	358–373 Az Olt. szents
292–307 Az Vr vétele után	374–389 Az Vr vétele után
308–317 A het halalos vetkek ellen	390–400 A het halalos vetkek ellen
318–329 A Christus szenvedéséről	402–413 A Christus szenvedéséről
	414–434 Sz. Brigida Imads.
330–351 Penitentia tartó soltarok	436–457 Penitentia tartó soltarok
352–363 A szentek Litaniaia	458–471 A szentek Litaniaia
364–367 A szentek Lit. után	472–475 A szentek után
368–372 A mennyei szentekről	476–479 A mennyei szentekről
373–376 Bodog Asz. Litaniaia	
377–383 Az Isten Anyahoz	
384–397 Betegségnek ideien való imads.	480–495 Betegség ideien imads.
398–409 A meghalo ember imádsága	496–501 A meghalo ember imádsága
410–420 Vitez embernek való imadsagok	
[420–426 hiányzó lapok a kötetben]	502–510 Vton iarak imads.

Ez a tábla mutatja a két kiadás szerkezetét, s jól látható, hogy a két kiadás tartalma egy-két helytől eltekintve párhuzamos. Ez az egy-két hely jellegét tekintve lehet egyrészt betoldás, másrészt kihagyás, illetve az ima helyének megváltoztatása a kötetben belül. Lássuk ezeket egyesével, részletesen.

Betoldás:

Legnagyobb szerkezeti átdolgozáson a hét napra szóló ún. *Hetedszaki Imádságok* című rész esett át, ugyanis a minden napra való szöveg után az 1637-

es kiadásban könyörgéseket és litániákat találunk. A két kiadásban a napok rendje sem egyezik, az 1622-es imakönyvben hétfő az első nap, az 1637-es kiadásban viszont a vasárnap. Ebben a kiadásban új szövegeként szerepel még:

- *A tevehgők meg világoztásáért*
- *Szent Ferenc Imádsága* (Amit a Kelyh felmutatásakor kell mondani. Az imakönyvben egyből Szent Ignác imája után következik.)
- *A Christus Jézusnak és Bódog Szent Ferencnek szent sebeiről* hat ima
- még egy *Szent Ferenchez szóló*
- *A szentek a menyországban megemlékeznek a földiekéről és imádkoznak értük.*
- az *Estveli első könyörgést* (1622, 1637) követően az 1637-es kiadásban új ima található *Más könyörgés* címmel
- ugyanígy a gyónás utáni imák is kiegészülnek egy *Más imádsággal*

Kihagyás:

Az 1637-esben már nem találjuk meg az 1622-es imakönyv végén lévő imákat, amelyek címe: *Vitéz embernek való Imádságok*. Ez összesen hat ima, számozva vannak, de címe csak négynek van.

- *Imádság a lelki vitézsegnek megnyeréséért*
- *Imádság A Vitézi állapotnak meg erősítéséért*
- *Imádság Az békességért*
- *Imádság Az ütközet elöt*

Ezekon kívül elmarad az 1637-es kiadásból az 1622-es kiadásban a Brigitta-imákat követő *Az egeügüekért, rövid tanúság, az igaz gyónásról* című rész.

Az ima helyének megváltoztatása:

A legfeltűnőbb változtatás Szent Brigitta imádságai esetében történt, amelyek az 1622-es kiadás legelejéről az 1637-es kiadás végére, Szent Dávid penitenciatartó zsoltárai elé kerültek.

Amint arról már volt szó, a boldog emlékezetű Pázmány Péter engedelmét említi Kopcsányi harmadik kiadásának címlapja a Pozsonyban megjelent első kiadásra vonatkozóan. Miután feltérképeztük Kopcsányi imakönyvének második és harmadik kiadását, térjünk vissza az eredeti célunkhoz, s lássuk, vajon van-e átfedés, s ha igen, mennyi Pázmány és Kopcsányi imakönyvei között. Ha az imakönyvek tematikáját és az imacímeket vizsgál-

lom, egyre inkább erősödik a gyanú, hogy érdemes ezt a kérdést alaposabban körbejárni, hiszen Pázmány szinte valamennyi fejezetében van olyan imacím, ami Kopcsányinál is szerepel, egyetlen kivétel van csupán, a nyolcadik fejezet, amelyben *Bizonyos személyek imádsagi* találhatók. Mind a kettő tartalmazza a *Miatyánk*, az *Üdvözlégy* soronkénti magyarázatát, igaz, Pázmány külön fejezetben, Kopcsányi a mise részeihez kapcsolódó imák között közli. Mindkettejüknél szerepelnek reggeli, esti könyörgések, közönséges jókért imák, mind a ketten megmagyarázzák a ceremóniák értelmét, a papi öltözetet. A gyónáshoz kapcsolódó részek is párhuzamosak, a tízparancsolatot mint lelki számvételt hasonlóképpen hozzák. Szerepel itt is, ott is Szent Ágoston hálaadása, Szent Brigitta 15 könyörgése, Dávid penitenciatartó zsoltárai, litániák és az olvasó is. Ami csak Kopcsányinál található, a hetedszaki elmélkedések, több Szent Ferenczel kapcsolatos könyörgés (ezek az 1637-es kiadásban kerültek bele) és zsoltosma.

A Pázmánynál és Kopcsányinál is előforduló, azonos címmel rendelkező imák előfordulásait összehasonlítottam, s a következő megállapításokra jutottam. Meglehetősen nagy az átfedés, ami a témát, imacímeket illeti. Ugyanazon cím alatt nem ritkán különböző szövegek vannak, és sokszor fordul elő, hogy ugyanaz a gondolat eltérő megfogalmazásban szerepel. Szó szerinti egyezéssel, noha előfordul, a legritkábban találkozunk.

Az összevetés eredményeit, tanulságait példák segítségével mutatom be. Elsőként egy olyan ima következik ízelítőül, amelynek címe mind Pázmánynál, mind Kopcsányinál ugyanúgy szerepel, és az ima szövege is egyezik, de nem teljesen. Ilyen pl. az *Esőért* című imádság. A különböző részek e pár sorban is jól illusztrálják a két szerző imakönyveiben észlelhető eltéréstípusokat, nevezetesen amikor a két szövegrészletben található **szavak sorrendje felcserélődik**, amikor hasonló gondolatot fejeznek ki, illetve amikor a két részlet *tartalmilag is eltér egymástól*.

Kopcsányi

Esőért, 1622,⁷ 1637⁸ (ua.)

VR Isten, kiben élünk mozgunk, és vagyunk, **alkolmatos esöt adgy** minekünk, hogy é mostani szükségünkben *legendőképpen* meg segitetvén, az örökke valo jokat bátrabban kiúánhassuk. Az mi Vrunk IESVS Christus által.

---

⁷ KOPCSÁNYI, 1622, 174.

⁸ KOPCSÁNYI, 1637, 195.

Pázmány, 1631⁹

UR Isten, kiben élünk, mozgunk és vagyunk, **adgy alkalmatos ésöt** minékünk: hogy e' mostani szükségünkben, *Szent Felségedtül* meg-segéttetvén [Pázmány, 1606: segítettetuén,¹⁰ 1610-es kiadásban: segítettetuén¹¹], az örökkévaló jókat tekélletesben kereshessük: A' mi Urunk IESUS Christus-által, etc. Amen.

Az egybevetés során arra lettem figyelmes, hogy azok a szövegek, amelyek Kopcsányi 1622-es és 1637-es kiadásában is szerepelnek, továbbá Pázmánynál is megtalálhatók, és szöveg szerinti egyezés található bennük, azok Pázmány kiadásai közül az 1610-es kiadással mutatnak rokonságot. Erre példa az *Vr vacsoráia előtti II. Imádság*.¹² Ahhoz, hogy párhuzamosan lássuk Pázmány, illetve Kopcsányi szövegeit és ezek időbeni változásait is, azt a módszert választottam, hogy minden vizsgálandó kiadást Pázmány negyedik, 1631-es kiadásához viszonyítok, s így az eltérések egyezése, illetve különbözősége segít a konklúzió levonásában. Az eltéréseket minden esetben dőlt betűvel rögzítem. Elöljáróban, ami a táblázatban nem szerepel:

- Kopcsányi 1622-es, illetve 1637-es kiadásának szövege megegyezik.
- Pázmány 1625-ös, illetve 1631-es kiadásának szövege megegyezik.

Ami a táblázatban szerepel:

- Pázmány 1606-os kiadása, illetve 1610-es kiadása nem ugyanabban térnek el az 1631-es kiadástól.
- Pázmány 1610-es kiadása és Kopcsányi 1622-es kiadása ugyanabban tér el Pázmány 1631-es kiadásától. Ezeket az eseteket aláhúzott kövér betűvel emelem ki.

eltérések az 1606 (=I), 1610 (=II) és az 1631-es kiadások között	Kopcsányi, 1622. „Eorök mindenható Vr Isten, Imé, az te szent fiadnak az mi Vrunk IESVS Christusnak, áldot szentsé-
--	--

⁹ PÁZMÁNY, 1631, 324; kritikai kiadása: PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*, s. a. r. SZ. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei), 2001, 192. A továbbiakban: PÁZMÁNY, 2001.

¹⁰ PÁZMÁNY, 1606, 130–131.

¹¹ PÁZMÁNY, 1610, 447.

¹² KOPCSÁNYI, 1622, 288; KOPCSÁNYI, 1637, 369; PÁZMÁNY, 1606, 196[r]; PÁZMÁNY, 1610, 595; PÁZMÁNY, 1625, 443; PÁZMÁNY, 1631, 443; PÁZMÁNY, 2001, 248:3–23.

<p>248:5 II beteg <u>az életnek</u> Oruosához 248:6 II tisztátalan <u>az</u> tisztaságnak 248:6 II vak <u>az</u> örök 248:7 II szegény 248:8 II azért <u>az Te</u> véghetetlen 248:10 II szegⁱnségemet 248:11–12 I Angialoc[_] kenierét, Kiralio[_] Kiralliat, [_] oly 248:13 I szⁱuel II szⁱuel 248:16 I hasznátis érezzem 248:16 II gyümölcsetⁱs érezzem 248:17 I hogy a te szent II hogy <u>az</u> <u>Te</u> szent; 248:17 I mehebeol veol, vgy II szüz^{nek} méhéből vöt 248:18 I eggiesüluen, az eo thagiay II eggiesüluen, <u>az eo</u> tagiai 248:22 I es [_] coreocke</p>	<p>géhez járúlok, mint beteg <u>az élet-</u> <u>nek</u> Oruosához, mint tisztátalan <u>á</u> tisztaságnak kutfeiéhez, mint vak <u>az</u> örök fényességnek világosságához, mint szegény koldús, az menynek földnek Vrához. Kérem azért <u>az te</u> véghetetlen bőséges irgalmasságot, hogy az én betegségimet meg gyogicsad, vaksá- gomat meg világosicsad, szegⁱnségemet meg gazdagicsad, meztelen voltomat bé földözzed. Hogy az Angyaloknak kenyerét, Királyoknak királyát, Vraknak vrát, oly böcsülettel, és alázatossággal, oly töredelmes és aitato szⁱuel, oly hittel és tisztasággal vegyelek, az mint legh hasznosb üduösségemre. Engedd en Istenem, hogy nem csak testének és vérenek szentségét ve- gyem, de sz. teste erejének hasznát és gyümölcsetⁱs érezzem. Adgyad, hogy <u>az te</u> szent fiad testét, melyet á szüz^{nek} méhéből vött, vgy fogadgyam hozzám, hogy ő véle eggyesüluén, <u>az ő</u> tagiai közibe számláltassam. Szerelmes Atyam, engedd, hogy az te szent fiadat, kit most vtomban földél alat akarok hozzam venni, színről színre láthas- sam, és örökké nézhessem az örök bodogságba, ki te veled él és vralkodik; az szent Lélek Istennel egyetemben most és örökkön örökke. Amen.</p>
--	---

Láthatjuk, hogy Pázmány 1606-os kiadása 7 esetben, 1610-es kiadása 11 esetben, Kopcsányi szövege pedig 10 esetben tér el Pázmány negyedik kiadásától. Továbbá az is látható, hogy Kopcsányi 10 eltérése mind megegyezik az 1610-es kiadás eltéréseivel (ez utóbbi 11. eltérése: 248:7), vagyis Pázmány 1610-es kiadásának szövege (a szegény-szegény esetétől eltekintve) megegyezik Kopcsányi szövegével. Mindezek alapján megállapítható, hogy Kopcsányi kölcsönzött Pázmánytól, s az átvett szövegek az 1610-es kiadásból valók.

Következő megfigyelés: Ha Kopcsányinál nem szerepel a szöveg az 1622-es kiadásban, csak az 1637-esben, akkor Pázmány 1625-ös vagy 1631-es kiadásával rokon.¹³ Példa erre az *Üdvösséges Jesus nevéől litánia*.¹⁴ Ilyen eset nagyon ritkán fordul elő, mert ami az 1622-es kiadásból hiányzik, jellemzően az 1610-es kiadásból is. A bizonyítás hasonló az előző esetéhez, vagyis az 1631-es kiadástól való eltérések egyezése, illetve különbözősége segít a megállapítás igazolásában. A Kopcsányi 1637-es kiadásában lévő litánia szó szerint megegyezik Pázmány 1631-es kiadásával, a 101 soros szövegből mindössze a következő két sor marad ki: „Betegeknek orvosa,”¹⁵ illetve „Világra jövedeled-által.”¹⁶ Ezzel szemben az 1606-os kiadás 66 esetben, az 1610-es kiadás 59 esetben tér el az 1625/1631-es kiadástól.

A két idézett eset jól illusztrálja, hogy Kopcsányi kiadása, amennyiben szövegegyezést mutat Pázmányéval, akkor az újabban megjelent kiadást használja, vagyis az 1622-es imakönyv esetében az 1610-est, az 1637-es kiadás az 1625-öst vagy 1631-est.

Előfordul olyan eset is, amikor az egymásra hatás iránya megfordul, s az átvétel gyanúja nem Kopcsányira, hanem Pázmányra terelődik. Szent Brigitta 15 könyörgéséről és 2 záró imájáról van szó. Ez az imafüzér mindkét szerzőnk valamennyi kiadásában szerepel. A bizonyítás a szokásos, lássuk először, hogy Pázmánynál mennyi eltérés található a vizsgált kiadásokban. Az 1606-os kiadás 116, az 1610-es kiadás 101 esetben mutat rövidebb (betű szintjén), hosszabb (néhány szó) eltérést az 1631-es kiadáshoz képest. A következő táblázat mutatja, hogy ezzel szemben Kopcsányi 1622-es kiadása és Pázmány 1631-es kiadása között igen kevés s csekély mértékű eltérést találunk.

¹³ Mivel a két kiadás, ahogy említettem, teljesen megegyezik, nem lehet eldönteni.

¹⁴ PÁZMÁNY, 2001, 282:4–285:4.

¹⁵ *Uo.*, 283:23.

¹⁶ *Uo.*, 284:10.

Sz: <i>Bridinanak, XV aitato imadsági, igaz penitencia tartásért, és bódog kimulásért</i>		
I.	414	K: vacsorán [ ] szent testedet P: vacsorán <i>Tanitványid lábait mosogatván</i> szent testedet ¹⁷
II.	417	K: öncs P: öncsed ¹⁸
III. IV. V. VI. VII. VIII.	418-424	egyezés
IX.	425	K: halálodnak [ ] és a Sidóknak ingerlése P: halálodnak <i>keserősége</i> és a Sidóknak ingerlése... ¹⁹
X.	426	K: kinszenvedés[ ]nek vizébe mártottad P: kinszenvedés <i>id</i> nek vizébe bemártottad ²⁰
XI. XII. XIII XIV XV.	427-432	egyezés
Ezeknek béfejezése	433	egyezés
Végezetre, cot Mi Atyánk vtán mongyad	434	egyezés

Azt tapasztaljuk, hogy az I. könyörgés esetében 3 szóval, a II. könyörgés esetében 2 betűvel, a IX. könyörgés esetében egy szóval, a X. könyörgés esetében 2 betűvel több Pázmány szövege Kopcsányi szövegénél. A 17 könyörgés tehát négy szó és 4 betű híján tökéletesen megfelel egymásnak. Mivel Pázmány 3. kiadásánál is, amely 1625-ben jelent meg (és amely az 1631-es kiadással órszóra végig megegyezik) korábbi Kopcsányi 1622-es imakönyve, azt gondolom, hogy ezúttal Pázmány kölcsönzött Kopcsányitól, ugyanis ilyen szintű betű szerinti egyezés túl nagy mértékű ahhoz, hogy párhuzamos szövegismeretről, lejegyzésről tanúskodnék, sokkal inkább valószínű, hogy átvételről beszélhetünk. Meg kell említeni, hogy imakönyvének harmadik kiadásában maga Kopcsányi is változtatott hat alkalommal egy-egy szó, illetve betű erejéig e 17 könyörgés szövegén. Azt mondhatjuk

¹⁷ *Uo.*, 164:21–22.

¹⁸ *Uo.*, 165:18.

¹⁹ *Uo.*, 168:4.

²⁰ *Uo.*, 168:11.

tehát, hogy Szent Brigitta könyörgéseinek szövege Pázmánynál és Kopcsányinál is folyamatosan alakulgat, s ha imakönyveiket elegyítve tekintem, a legnagyobb változás Pázmány 1610-es kiadását követően Kopcsányi 1622-es kiadásában fedezhető fel (az 1617-es kiadás hiányát itt emlékeztünkbe kell idéznem), a legkevesebb változtatás pedig éppen az ezt követő Pázmány-féle harmadik kiadásban észlelhető.

Összefoglalás. Az alapos, szó szerinti összehasonlítás mindenképpen eredményre vezet, ugyanis ezzel a módszerrel el lehet dönteni, hogy adott esetben átvételről vagy a mindenki által ismert imák párhuzamos lejegyzéséről van-e szó. A gyanú (amit a tapasztalat táplál), amely szerint Pázmány imakönyvét a 17. századi imakönyvekben nem reménytelenül kereshetjük, Kopcsányi esetében is igazolást nyert. Sőt, úgy tűnik, ez az állítás ezúttal fordítva is igaz. A bemutatott példák igazolják, hogy szerzőink ismerték, használták egymás műveit, ráadásul mindig a legújabb kiadásban; ez aktív, a kortárs irodalmat is figyelő lelkipásztori tevékenységre utal, amely természetesen az imakönyv újabb és újabb megjelentetésében is megmutatkozik.

Pázmány és Kopcsányi imakönyveinek összevetése révén valamelyest közelebb kerültünk a 17. század lelki olvasmányainak megismeréséhez. Folytatása következik.

BÁN IZABELLA

Jó illatú rózsás kert

Egy klarissza eredetű imakönyv kiadásairól

Németből magyarra fordított imádságoskönyv jelent meg 1703-ban, *Jó illatú Rosas Kert* címmel, majd ezt követte számos kiadás majdnem kétszáz éven keresztül. Imakönyvünk megmaradt példányain látható, hogy azokat sokat használták. A lapok gyakran elszíneződtek, széleik töredezttek, a kötések szétesnek. Gyakran találkozunk kéziratos bejegyzésekkel, lepréselt virágokkal, az imakönyvbe helyezett szentképekkel, gyónást igazoló cédulákkal.

A *Jó illatú rózsás kert* jellegzetessége, hogy egyik fejezete a címlapon is kiemelt *Jézus Szíve-officium*. Az imakönyv fokozatos eltolódással megőrzi alapvető jellegzetességeit egészen 1878-ig, amikor már ezzel a címmel, de teljesen más tartalommal jelent meg egy gyűjtemény.

Az első Magyarországgal is kapcsolatba hozható Jézus Szíve Társulat 1699-ben alakult Bécsben, ezt követte hamarosan a pozsonyi közösség, melynek kezdeményezője imakönyvünk fordítójának húga, Sigray Borbála volt. A 18. század során Pesten, Kassán, Gyulafehérvárott és Tihanyban létesültek társaságok. Az imakönyv magyarországi kiadásai a Jézus Szívetisztelet hazai terjedésével párhuzamosan jelentek meg.¹

A *Jó illatú rózsás kert* első kiadása Bécsben látott napvilágot. A 18. századból 16 kiadást találtam az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok munkacsoportjának katalógusában. Az imádságoskönyvek hozzátartoztak a vallásos ember mindennapi életéhez, ezért a nagy példányszámú megjelenés ellenére is kevés maradt meg belőlük, nagy részüket elhasználták.² Jelen imakönyvnél is látható, hogy a 16 kiadásból két

---

¹ A Jézus Szíve-tiszteletről és a hozzá kapcsolódó társulatokról részletesen: ZÁDORI János, *A Jézus Szíve ájtatosságának története, művelési alapja*, Bp.–Esztergom, 1878; MÜLLER Lajos, *A Jézus szíve-tisztelet története*, Bp., Korda, 1944; TÓTH Mike, *Hajdan és most – Jézus Szent Szívének tisztelete Magyarországon*, Bp., 1898; SZELESTEI N. László, *A magyarországi Jézus Szívetisztelet kezdeteiről* = N. L., *Rekatolizáció és barokk ábítat*, Bp., METEM, 2008, 63–104.

² Az *Útitárs* című imakönyv esetében az 1639-es kiadásból több mint ezer darab jelent meg, az 1686-osból pedig háromezret nyomtattak, ennek ellenére egyikből sem maradt fent egynél több példány. (HUBERT Ildikó, *Az Útitárs című imakönyv első kiadása (1639)*, Magyar Könyvszemle, 1985, 61.)

esetben marad meg 3-3 példány, három megjelenésből 2-2, tíz esetben pedig 1-1 kiadványról tudunk. Ezen felül az imakönyv első kiadását csak leírásból ismerjük. Mivel a 19. századi nyomtatványok példányai körében nincsen olyan jellegű gyűjtés, mint az előző századéiról, így egyelőre az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában talált 27 kiadást vizsgáltam. Az imakönyv népszerűségét mutatja nemcsak a példányok és kiadások nagy száma, de a nyomdahelyek eltérő volta is. Legtöbbször Nagyszombatban, Pesten és Budán jelent meg, de Pozsony, Szeged, Eger, Vác, Győr, Kassa, Komárom, Veszprém, Szabadka, Magyaróvár impresszummal ellátott imakönyvek is vannak.

A kiadások változásain helyi sajátosságok, egyházi eseményekre reagálás és a társulati jellegtől való távolodás figyelhető meg. Ezen szempontok alapján fogom kiemelni az egyes kiadásokban található legfontosabb változásokat.

A fordító, Sigray Erzsébet Róza klarissza apáca volt, aki 1714-ig a pozsonyi, ezt követően pedig a budai zárdában élt. A *Jó illatú rózsás kert* első kiadása Kálnoky Sámuel erdélyi kancellár támogatásával jelent meg. A gróf unokája, Kálnoky Hedviga, Róza rendtársa volt, ami befolyásolhatta a nagyapát abban, hogy anyagilag támogassa az imakönyv megjelenését.³

Az első kiadásból jelenleg nincs ismert példány, így Szabó Károly leírására hagyatkozhatunk, aki a pozsonyi Rakovszky család példányát látta. A teljes cím így hangzik: *Jó illatu Rosas Kert, Melyben sok szép Imacságok, mint annyi jó illatu Rosák találtaknak, Reggeli, s-Estvéli Imacságok: Az Ur vétele elöet, es utánna, való könyörgések, A' Jesus Szentséges szívéhez Való Officium Letania, Egyéb szép Imacságokkal; Vagy az Isten szentséges Annyához igen szép aitaságok, Es az Isten Szenteihez, mint annyi Menyei Paradicsom kertiben Plantáltatott virágok tiszteltire való Imacságok. Mellyek mindenestül Németből forditattak Magyar nyélvre Szent Clara Szerzetiben lévő, egy szerzetes Szűz által: Az Isten Sz: Anyjának és a' Menyei Szentek nagyobb Dicsőségekre, és a' Magyar hivek lelki épületekre.*⁴

A következő kiadásból, amelyet 1713-ban⁵ nyomtattak Nagyszombatban, már ismerünk példányt. A címlapon nincs változás, az ajánlás Lacza

³ SCHWARCZ Katalin, *A klarissza apácák könyvkiáltása a XVIII. században*, Szeged, Scriptum, 1994 (Olvasmánytörténeti Dolgozatok, 6), 26–27.

⁴ RMKI. 1664.

⁵ *Jó illatu rósás kert, melyben Sok szép Imacságok, mint annyi jó illatú Rosák találtaknak, Reggeli, s-Estvéli Imacságok: Az Ur vétele elöit, és utánna való Könyörgések A' Jesus Szentséges Szívéhez való Officium, Litania, egyéb szép imacságokkal. vagy Az Isten Szenteihez, mint annyi Mennyei Paradicsom*

János úrnak szól, mivel az ő költségén jelent meg. A címlap verzőján rövid összefoglalás található az újkori Jézus Szíve-tisztelet terjedésének útvonaláról, tehát hogy hogyan jutott el Bécsig, ahol az Úr napja oktavája utáni péntekre rendelték az ünnepét. Alacoque Szent Margit (1647–1690) látomásának és a megújult Jézus Szíve-tisztelet kezdetének részletesebb leírása is szerepel, ezt követően pedig az ájtatosság hasznáról és mibenlétéről olvashatunk.

Az imakönyv hat részből⁶ áll, tematikusan és részben műfajok szerint csoportosítva az imádságokat. Az első öt rész azon imái, amelyeknek nincs konkrét címzettje – Szűz Mária, őrangyal stb. –, általában Jézushoz vagy Jézus Szívéhez szólnak, annak mélységes tisztelete, szeretete jelenik meg. Az imák nagy részében erőteljes hangsúlyt kap a Szent Szív tiszteletének lelkülete, Jézus szeretetének példájából kiindulva a saját szív felajánlása. A hatodik rész szentekhez szóló imáiban a rájuk jellemző megszólítások, éretnyek kerülnek előtérbe, gyakran életszentségüket dicséri az ima.

Az első rész témája a reggeli és esti imádságok, a másodiké a gyónás és áldozás előtti és utáni fohászok. A harmadik egység az imakönyv sajátos, társulati jellegére utal. Itt található egy officium és egy litánia Jézus Szívéről. A litániát követően rózsafüzér-imádság következik: „Az édes Jesus Szívéről való Koszorúnak módgya melly harminczhárom szemből álló Olvasón mondatik”. A Jézus Szent Szívéről való rózsafüzér öt *Miatyánk*ot tartalmaz, Krisztus öt sebének tiszteletére, és 33 *Üdvözlégyet* Jézus földi életére emlékezve. Itt eltérő szöveget hoz az ismert imák helyett.⁷ Olvashatunk még ebben a részben Jézus Szívéhez intézett, különféle felajánló könyörgéseket. A könyv második litániája Jézus életéről és kínszenvedéseiről szól. Ezt a

---

kertében plántáltatott virágok tiszteletire való Imádságok. Mellyek Mindenestül Németből fordítottak Magyar nyelvre Szent Klára Szerzetében lévő egy Szerzetes Szűz által: az Isten Anyjának, és a' Mennyei Szentek nagyobb dicsőségekre, és a' Magyar hivek épületekre. Most pedig: [Ú]jjobban Istennek nagyobb dicséretére, és lelkeknek üdvösségére, A tiszteendő, es tekintetes Lacza János Urnak Monostori Sz. Lélek Apáturnának, a' Tiszt. Győri Káptalan [C]justosa, és Kánonoka [&c.] Istenes költségével ki-nyomtattattanak. Nagy-Szombatban, az Académiai bötűkkel Róden György által. 1713 (OSZK 827.743).

⁶ „Első része reggeli és estveli imádságok”, „Második része gyónás és áldozat előtt, 's-utána való imádságok”, „Harmadik része a' Jézus szentséges Szívéről. Officium”, „Negyedik része A' Szent Háromság Isten tiszteletiről különb-külömb féle áitatos Imádságok”, „Ötödik része Bóldog Aszszonyhoz, az Isten Szent Anyához, harmincz egy vigasztalással telyes fohászok”, „Hatodik része A' Mennyei Szentekről”.

⁷ *Rózsafüzér-imakönyv*, összeáll. JÁNOSSY GÁBOR, Bp., Stella Maris Alapítvány, 2006², 120.

sajátos fejezetet leszámítva a kötet szerkezetileg az általános imakönyveket követi.

A negyedik részben található, Szentháromsághoz íródott imák felváltva szólítják meg Istent, Jézust és a Szentlelket, majd szerepel ima jóakarónkért, ellenségeinkért, halottaink lelki üdvéért. Lezárásként három szárnyas angyal látható szalaggal és a következő felirattal: „ad maiorem Dei gloriam”, ami a jezsuiták jelmondata. A Jézus Szíve-tisztelet terjedésében kiemelkedő szerepe volt a rendnek, és minden bizonnyal az imakönyv népszerűsítését is elősegítették.

Az ötödik rész imái Szűz Máriához szólnak. A 31 ima a hónap minden napjára ad egy fohászt, melyek a *Lorettói litánia* titulusaival szólítják meg a Szűzanyát. Ezt követi a *Lorettói litánia, Boldogasszony hét fájdmáról való keisofficium és litánia*, majd különböző imádságok Máriához.

A szentekhez szóló imádságokat a hatodik rész tartalmazza. Az első két ima Szent Mihály arkangyalt és az őrangyalt szólítja meg, a következők 29 szentet, néhányhoz több könyörgést is olvashatunk. A megszólítottak nagy része valamilyen módon kötődik a Jézus Szíve-tisztelethez és szeretethez. A fordító pontosan követhette az eredeti imakönyvet, mivel magyar szentekhez nem találunk benne fohászt. Szent Terézia litániája az utolsó, majd lezárja az imakönyvet: „VÉGE” – „legyenek mindenek az Istennek, és az ő Szent Anyjának nagyobb dicsőségére, és dicséretire.”

A további kiadásokban a változásokat az 1713-as kiadáshoz viszonyítva írom le. Néhány kiadást nem volt lehetőségem megnézni, mivel ezek közül négy nem Magyarországon található,⁸ kettő pedig az Országos Széchényi Könyvtárban regisztrált hiány (Nagyszombat, 1760; Buda, 1839).

A címlapon magát negyediknek nevező kiadás 1734-ben⁹ jelent meg Pozsonyban Nepomuki Szent Jánoshoz írt imádságokkal kibővítve, amit a címlapon is feltüntettek. Ezek a hatodik részben található; a szenthez írt imák után szerepel még neki szóló officium és litánia. Nepomuki Szent János áldozópap és vértanú 1350-ben született Dél-Csehországban és 1393. május 16-án halt meg Prágában. Közép-Európában az egyik legismertebb, a hidak szentje és a gyónási titok vértanúja. Szentté avatása már

⁸ Az 1732-es nagyszombati kiadásból Nagyszombatban, az 1754-es szintén nagyszombatiból Székelyudvarhelyen, az 1768-as pozsonyiból Pozsonyban, az 1790-es kassai kiadásból pedig Turócszentmártonban található példány.

⁹*Jó illatú rosás kert*, Pozsony, 1734 (OSZK 318.098).

a 16. században elindult, de a folyamat csak 1729. március 19-én zárult le.¹⁰ A szent tisztelete már halála után elkezdődött, a kanonizálása után pedig még erőteljesebbé vált, ami befolyásolhatta a könyv kiadóját is, hogy hangsúlyosabban adjon helyet Nepomuki Szent Jánoshoz intézett imáknak. Itt szólnék az 1768-as, szintén pozsonyi kiadásról. Nem láttam belőle példányt, viszont a Petrik Pótlásokban található címleírás itt is megígéri Nepomuki Szent János officiumát és litániáját. Ebben a leírásban is negyediknek nevezi magát a kiadás, így elképzelhető, hogy az előzőnek az utánszedése.

Az 1734-es kiadástól kezdve gyakran jelennek meg metszetek az imakönyvekben. A kötetben található képeket latin felirattal látták el, kivéve az első, amely Jézus Szívét ábrázolja német szöveggel: „Daß Hertz Iesu”. Bővítették továbbá kalendáriummal a változó és állandó ünnepek rendjéről, valamint a szentmise részeire szóló imákkal – ezek a betoldások a további kiadásokban is jelen vannak. A miseimák című rész nem a szentmise kánonjának fordítása, és az ezt követő nyomtatványokban sem lesz az.

Az 1748-as¹¹ nagyszombati kiadás már a nyomda költségén jelent meg. Az első rész legelső, reggeli imájának szövege néhány sor erejéig eltér az 1713-as kiadás szövegétől, ahol Jézus Szívét szólítja meg, itt pedig a Szentháromságot, ami az általános imakönyvek jellemzője. Ezzel kezdődik meg az imádságoskönyv társulati jellegtől való elszakadása. Az imakönyv zárásaként szerepelnek továbbá énekszövegek különféle időkre (reggel és este, advent, karácsony, újév, nagyböjt, húsvét, pünkösd) és az Oltáriszentségről, néhánynak nótajelzése is van. Ezek az énekek már nem a Jézus Szívétisztelethez kapcsolódnak, hanem az egyházi év eseményeihez. Ebben az időben csak a régi énekeskönyvek jelentek meg kiegészítésekkel.¹²

Az imádságoskönyvbe betoldott miseimák és a különféle énekek által már nemcsak a szorosabban vett magánjátatosságban használhatták a *Jó illatú rózsás kert*et, hanem a katolikus egyház nyilvános liturgiájába is egyre jobban bekapcsolták az imakönyvet.

Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa szerint 1770 körülre¹³ datált, Nagyszombatban megjelent kiadás nem teljes, hiányzik a címlapja, és a

---

¹⁰ DIÓS István, *Szentek élete*, Bp., Szent István Társulat, 2009, I, 845.

¹¹ *Jó illatú rózsás kert*, Nagyszombat, 1748 (OSZK 91.707).

¹² DOBSZAY László, *A magyar népének*, I, [Veszprém], [Veszprémi Egyetem], [1995], 22–23, 163.

¹³ *Jó illatú rózsás kert*, Nagyszombat, 1770 körül (OSZK 326.566).

vége is megszakad, így nem tudni, hogy volt-e benne kalendárium. A meg-lévő részekben nincsen változás.

Az imakönyv első egri kiadása 1775-ben¹⁴ látott napvilágot. Itt már egyáltalán nem esik szó a Jézus Szíve-tiszteletéről és Alacoque Szent Margit látomásáról. Ez a kihagyás a későbbiekben egyre gyakrabban előfordul, az 1846-os, budai kiadást követően pedig végleg kimarad az imakönyvből. A harmadik részből kihagyja a *Jézus Szíve*-, valamint *A' mi Urunk Jézus Kristus életéről, és kín-szenvedéséről*¹⁵ szóló litániákat. Kimarad továbbá a *Lelki orvosság a' pestis ellen* elnevezésű könyörgés a negyedik egységéből és Sixtus pápa Isten anyjához szóló dicsérete az ötödik szakaszból, a szentek sorában pedig nem találjuk meg Szent Kristóf mártírt és Erasmust. Ehhez a kiadáshoz nem csatoltak énekeket. Itt említem meg a második egri kiadást, amelyet 1799-ben¹⁶ nyomtattak, ugyanezekkel a változásokkal.

Négy kiadáson keresztül nincs módosítás az imakönyvben. Ezek a következők: Vác, 1781; Győr, 1783; Pozsony–Komárom, 1793 és Pest, 1795.¹⁷ A könyvek megtartják a bevezetőket (Szent Margit látomása, áhítatosság haszna), a miseimákat és az énekeket is.

„Pozsonyban és Pesten” helymegjelöléssel jelent meg az imakönyv 1801-ben.¹⁸ A címlap előtt metszettel kezdődik, amely Szűz Máriát a kis Jézussal ábrázolja felhők között trónon, alattuk címert tartó angyal, Szent Korona és egy magyar nemes látható. A kép alatt a következő felirat olvasható: „Óh Mária! Magyarok' nagy aszszonya.” Itt jelenik meg először Mária mint Magyarország patrónusa. Az eddigi metszetek Jézust, a Szent Szívet, esetleg szenteket ábrázoltak. A bevezetőket (Szent Margit látomása, áhítatosság haszna) elhagyja, ezen kívül mást nem változtat meg az imádságoskönyv felépítésén. Nincsen változás az 1802-es,¹⁹ budai kiadásban sem, a bevezetők itt ismét megjelennek.

¹⁴ *Jó illatú rózsa kert*, Eger, 1775 (EK Ad 3845).

¹⁵ Az imádságok elnevezése és az idézetek, ha másként nincsenek jelölve, az éppen tárgyalta kiadásból, kihagyás esetén az 1713-asból származnak.

¹⁶ *Jó illatú rózsa kert*, Eger, 1799 (EK Ad 3833).

¹⁷ *Jó illatú rósás kert*, Vác, 1781 (EK Ad 3728); *Jó illatú rósás kert*, Győr, 1783 (OSZK 321.221); *Jó illatú rósás kert*, Pozsony–Komárom, 1793 (OSZK 811.789); *Jó illatú rósás kert*, Pest, 1795 (FSZEK B 243/40).

¹⁸ *Jó illatú rósás kert*, Pozsony–Pest, 1801 (OSZK 320.984).

¹⁹ *Jó illatú rósás kert*, Buda, 1802 (OSZK 288.346).

Az imakönyv térben is terjedő népszerűségét tanúsítják az 1806-os²⁰ és 1809-es²¹ szegedi kiadások egyezései és jellegzetes eltérései a korábbi kiadásoktól. A későbbi könyvet a 360. lapig az 1806-os alapján nyomtatták, és csak ez után marad el egy-egy, Szent Mária Magdolnához és Szent Terézhez címzett ima. Ezeket leszámítva megegyezik az 1806-os imakönyvvel, ezért csak ebből emelem ki – felsorolásszerűen – a legfontosabb eltéréseket.

Az 1806-os szegedi kiadás két címlapot is tartalmaz. Az elsőn (díszcímlapon) a következő cím szerepel: *Jó illatú Rózsás-kert, melyben reggeli, estvéli, és más imádságok találhatók.* A lap alján a kiadás helye szerepel, és hogy a könyv Grün Orbán költségén jelent meg. A második címlap az eddig megszokott módon részletezi a címet, és utal a tartalomra. Nem említi a fordítót és Alacoque Szent Margit látomását. Az első rész előtti oldalon bibliai idézetek vannak, melyek az imádkozásra és annak lelkületére vonatkoznak. A második részben Szent Gertrudis Szűz Máriához szóló imájának első bekezdése kimarad ebből a kiadásból. A harmadik részben (Kristus Ódala' Sebéhez) a korábbiakkal ellentétben csak egy imát közöl. A negyedik részből kihagyja a *Hét lakatú Imádságot*, és helyette a következőket hozza: *Imádság az Országoló Fejedelemért, Salve Regina, Imádság. A Valamely távol-lévő Atyámfiaért, vagy jó akarómért való Imádságnak sem szerepel a második bekezdése. A' Purgátoriumban lévő Lelkekért igen hathatós Imádságokból csak az egyiket közli. Az ötödik részben, az Aranyas Koronájú Imádság, a' Bóldogságos Isten Anyához* utolsó imája a korábbiakhoz képest eltérő szöveggel olvasható, és az ezt követő imát is kihagyja. Nem közli *A' Bóldog Asszonyhoz, egy szép Ave Mariát, az Egy igen nagy erejű Imádság a' Szűz Mariához* második imáját. Ebben a kiadásban nincsenek benne a Szent Joáchimhoz, Szent Mária Magdolnához címzett imák, és az utóbbi szenthez „Egy lélekért, avagy a' közönséges halottakért” kezdetű könyörgés. Az énekeket tartalmazó todalék megtalálható az imakönyvben, de a szövegek nem egyeznek a korábban olvasottakkal. Érdeemes lehet tovább vizsgálni a szegedi kiadásokat, hogy vajon mi az oka annak, hogy ilyen nagy mértékben eltérnek az eredetitől.

1807-ben²² és 1816-ban²³ ismét Pesten jelent meg az imádságoskönyv bevezető (Szent Margit látomása, áhítatosság haszna) nélkül, változatlanul.

²⁰ *Jó-illatú rózsás-kert*, Szeged, 1806 (OSZK 288.347).

²¹ *Jó-illatú rózsás-kert*, Szeged, 1809 (OSZK 824.532).

²² *Jó illatú rózsás kert*, Pest, 1807 (OSZK 308.608).

Az 1809-ben²⁴ Budán nyomtatott imakönyv a korábbi bevezetőkből csak az ájtatosság hasznáról ír, ugyanakkor szól *Az olvasóhoz*, hogy ne csak a szavakat mondjuk imádság közben, hanem szívünket is emeljük az Úrhoz. Az ötödik egységben az *Aranyas koronájú imádság a Boldogságos Isten Annyához* címét megváltoztatja: *Más imádságok a' boldogságos Szűzhez*. Ezen kívül más változásokat nem találunk az imakönyvben.

Az 1824-ben²⁵ Egerben nyomtatott könyv legfontosabb kihagyása két litánia, egyik a *Jézus Szíve*, a másik *A' mi Urunk Jesus Kristus életéről, és kinszenvedéséről*, és helyette a *Jézus nevére* litánia jelenik meg. A *Jézus Szent Neve litánia* majd csak 1886-ban kap pápai jóváhagyást.²⁶ Ez a változtatás még az ugyanitt, 1847-ben²⁷ kiadott könyvben látható. Kérdéses, hogy az egri kiadások miért hagytak el az imakönyv jellegzetessége szempontjából fontos részekből.

Az 1825-ös²⁸ pesti kiadás ismét az 1713-assal megegyezően, változtatások nélkül látott napvilágot.

Budán jelent meg az imádságoskönyv 1829-ben.²⁹ A negyedik részben lévő változások, a *Hétlakatú imádság* helyetti fohászok a két szegedi kiadást követik (*Imádság az Országgló Fejedelemeért, Salve Regina, Imádság*). A többi részben nincs eltérés.

Az 1834-es³⁰ pozsonyi kiadás kibővült a *Minden Szentek Litániájával*.

Komáromban jelent meg az imakönyv 1840-ben,³¹ *Minden Szentek Litániájával* bővítve.

Két, egymáshoz időben közel lévő kiadáson alkalmaztak azonos változtatásokat. Az 1843-as³² szabadkai és 1846-os³³ budai nyomtatványok negyedik részéből kimarad a *Hétlakatú Imádság*, és helyette a következőket hozzák: *Imádság az Országgló Fejedelemeért, Salve Regina, Imádság*. Ezek a módosítások már a szegedi és az 1829-es budai kiadásban is megfigyelhetőek voltak. Az

²³ *Jó illatú rósás kert*, Pest, 1816 (OSZK 258.842).

²⁴ *Jó illatú rósás kert*, Buda, 1809 (OSZK 307.869).

²⁵ *Jó illatú rózás kert*, Eger, 1824 (OSZK 323.318).

²⁶ *Liturgikus lexikon: A katolikus egyház liturgiája*, szerk. VERBÉNYI István, ARATÓ Miklós Orbán, Bp., Ecclesia, [1989], 139.

²⁷ *Jó illatú rózás kert*, Eger, 1847 (OSZK 86.266).

²⁸ *Jó illatú rósás kert*, Pest, 1825 (OSZK 825.247).

²⁹ *Jó illatú rósás kert*, Buda, 1829 (OSZK 288.378).

³⁰ *Jó-illatú rózás-kert*, Pozsony, 1834 (OSZK 310.659).

³¹ *Jó-illatú rózás-kert*, Komárom, 1840 (OSZK 310.585).

³² *Jó illatú rózás-kert*, Szabadka, 1843 (OSZK 285.067).

³³ *Jó illatú rósás kert*, Buda, 1846 (OSZK 819.969).

ötödik egységben az *Aranyas koronájú imádság* címe megváltozik: *Imádságok a' Böldogságos Szűz, Isten' Anyához*, a tartalma megmarad.

A imakönyv 1845-ben³⁴ Magyaróváron jelent meg részben új címmel – *Illatozó rózsás-kert a' hív és ábitatos Keresztény Katholikus Asszonyok számára* –, ezzel is jelezve, hogy a társulati tagoknál szélesebb rétegeket céloznak meg a kiadvánnyal. Alapvető szerkezetét és tartalmát nem változtatták, valamint a bevezetőket is megtartották. Ezt követte a korábban tárgyalt 1846-os budai kiadás, amelyben utoljára olvashatók az Alacoque Szent Margit látomásáról és az ájtatosságról szóló bevezetők.

Az 1850 körülre³⁵ datált magyaróvári kiadást sem hagyták változtatások nélkül. A harmadik egységből kimarad a második ima *Krisztus oldala sebéhez*, és az *Egy kiváltképpen való jó-akaróért* ima sincs benne a negyedik részben. Az ötödik részben az *Aranyas Koronájú Imádság, a' Böldogságos Isten Anyához* utolsó imája a korábbiakhoz képest eltérő szöveggel olvasható, és az ezt követő ima sem szerepel. A szentek közül hiányzik Alcantarai Szent Péter és Szent Flórián. Az *Igen nagy erejű Imádság Szent Maria Magdolnához* és egy másik könyörgés a szenthez kimarad az utolsó részből, valamint *Szent Teréz litániáját* sem találjuk. Amint látható, egyre több változtatáson megy keresztül az imakönyv, de alapvető szerkezetét és mondanivalóját még nem veszítette el.

A veszprémi, 1854-ben³⁶ megjelent kiadás kézbe vett példányából nagyon sok lap hiányzik, és sokszor egymással felcserélve kötötték egybe a füzeteket. A meglévő részekben van egy sajtóhiba, az *Igen nagy erejű, és Isten előtt kegyes Imádság, melyet a' déli 12. órára való csendítéskor kell mondani* imában „Szentség lett” van írva a „Setétség lett” helyett. Ezen kívül kimarad egy imádság Mária Magdolnához.

Bucsánszky Alajosnál jelent meg az imakönyv 1867-ben,³⁷ majd 1868-ban³⁸ és 1873-ban.³⁹ Az utóbbi kettő az 1867-es utánnomása. Ebben a három kiadásban még megmarad az imakönyv szerkezete és tartalma. A

---

³⁴ *Illatozó rózsás-kert a' hív és ábitatos Keresztény Katholikus Asszonyok számára. Mellyben találhatóak mindenféle Imádságok, Könyörgések, és a' Jézus szentséges szívéhez való Officium, Litánia, 's egyéb szép Dicséretekkel az Isten' szentséges Anyához, és Szentéhez, több szép Énekekkel és Képekkel újítva, s' megbővítve*, Magyar-Óvárott, Czéh Sándor szab. Könyvnyomtatónál, 1845 (OSZK 824.674).

³⁵ *Jó illatú rózsás kert*, Magyaróvár, 1850 k. (OSZK 310.582).

³⁶ *Jó illatú rózsás kert*, Veszprém, 1854 (OSZK 823.286).

³⁷ *Jó illatú rózsás kert*, Pest, 1867 (OSZK 823.505).

³⁸ *Jó illatú rózsás kert*, Pest, 1868 (OSZK 827.113).

³⁹ *Jó illatú rózsás kert*, Bp., 1873 (OSZK 824.333).

negyedik rész egy új fejezet, *A sz. keresztutjárás, melyet a balálra íteltetett, keresztel terheltezt Jézus Krisztus végzett*, amelyben az egyes stációkat képekkel illusztrálják. Ezután következik *A Krisztus kinszenvedéséről LITÁNIA*. A betoldás miatt csúsznak a fejezetek, az ötödik lesz a Szentháromsággal kapcsolatos imáké, de a tartalmuk nem változik.

Az 1878-as,⁴⁰ 1893-as⁴¹ és 1895-ös⁴² kiadások címébe a „kis” jelző került bele: *Jó illatú kis rózsás kert*. Valójában már csak a cím emlékeztet az eredeti imakönyvre, már nem emelkedik ki a Jézus Szíve-ájtatosság, szerkezete és tartalma teljesen eltér az 1713-as kiadástól.

Az egyes kiadások összehasonlítása, a kompozíciók és az egyes szövegek elemzése számtalan kérdést vet fel, és számtalan kutatási területre irányítja a figyelmet. Az egyik alapvető és alapos kutatást igénylő feladat az imakönyv eredetének felkutatása. Schwarcz Katalin a következőket írja erről: „Az eredeti mű Alacoque Szent Margit Mária (1647–1690) Jézus szíve tiszteletét terjesztő imakönyve, ennek első magyar fordítása Sigray munkája.”⁴³ Ennél többet egyelőre nem tudunk. Kérdéses, hogy mire vonatkozik a „mindenestül” kifejezés. Egy német nyelvű imakönyvet teljes egészében lefordított, vagy arra gondol, hogy az összes imát németből fordította, de nem feltétlenül egy imakönyvből vette át ezeket? Az imakönyv 18. századi kiadásából a Magyarországon elérhető példányokat, a 19. századból az Országos Széchényi Könyvtárban található nyomtatványokat dolgoztam fel. Érdemes lenne tovább vizsgálni az imádságoskönyv 19. századi sorsát. Az imakönyv távolodik társulati jellegétől, majd a 19. század végére újrakiadása is megszűnik, annak ellenére, hogy a Jézus Szíve-tisztelet ekkor éli virágkorát. Elképzelhető, hogy más kiadványok veszik át a helyét? Ebben az esetben a *Jó illatú kis rózsás kert* hatással volt ezekre a nyomtatványokra? Az imák szövegei vajon tovább éltek, megjelentek más imakönyvekben, lelkiségi kiadványokban? Az áhítati könyvek terjesztésében és használatában fontos szerepet játszottak az illusztrációk, ezért érdemes tovább vizsgálni a képek és a szövegek kapcsolatát. Érdekes lehet, hogy az imakönyvben található ábrázolások milyen kapcsolatban vannak más kiadványok metszeteivel, és milyen összefüggésben vannak a Jézus Szíve ájtatosság képi megjelenítésével.

⁴⁰ *Jó illatú kis rózsás kert*, Bp., 1878 (OSZK 321.222).

⁴¹ *Jó illatú kis rózsás kert*, Bp., 1893 (OSZK 827.113).

⁴² *Jó illatú kis rózsás kert*, Bp., 1895 (OSZK 324.206).

⁴³ SCHWARCZ, *i. m.*, 27.

BARNA GÁBOR

A Mezey kántorok 19. századi énekeskönyvei és forrásai

Mezey-énekeskönyvek

A 19. században indult útjára egy kántordinasztia, amelynek alapítója, öreg Mezey János 1809-ben Soltvadkertben született. 2009-ben emlékeztünk születésének bicentenáriumára működésének két fontos színhelyén: Óbecsén és Kunszentmártonban. A kántorcsalád tagjai működésük évtizedei alatt, 1853 és 1913 között öt énekeskönyvet és egy ponyvát adtak ki, és két kéziratot énekeskönyvük maradt fenn. Az egyiket faksimile kiadásban nemrég megjelentettük, a másik hamarosan sajtó alá kerül. Rövid előadásomban e kántorcsalád tagjainak énekeskönyvein keresztül próbálom meg nyomon követni az egyházi népénekanyag 19. századi változásait.

Az öt énekeskönyv a következő:

1. Öreg Mezey Jánosé: „*Énekes könyv, a' Nagy Kun Szent Mártoni buzgó 's ájtatos keresztény hívek számára* Irta Böjt elő 16. 1853. évben Mezei János Kun Szent Mártoni kántor. Szarvason, Réthy Lipót nyomdájában, 1853.”¹ Több példányban előkerült Kunszentmártonban.
2. Öreg Mezey János még egy alkalommal működött együtt Réthy Lipóttal: *Adventi énekek a boldog Szűz Máriához. Mezeitől* címmel Gyulán, 1858-ban kiadott nála egy énekfüzetet.²
3. Időben a harmadik Mezey-féle énekes kiadvány 1865-ben Kalocsán jelent meg. Ismerjük 1866-os aradi, s 1882-es kalocsai kiadását is. Pontos címe: „*Szűz Mária dicsérete. Azaz: énekes s imádságos könyv a búcsújáró ker. kath. hívek használatára.* Öreg Mezey János volt kunszentmártoni kántortól. Fő-

---

¹ E könyvet viszonylag kevés példányban adhatták ki, vagy használatát három évtized múlva visszaszorította ifj. Mezey Nepomuk János énekeskönyve, amely részben feldolgozta ennek anyagát is. Öreg Mezey János korábbi, 1840-es évekbeli énekgyűjtői és énekszerzői tevékenységét igazolja egyik fiának, Mezey Mór szentesi főkántornak kéziratot kottás- és énekeskönyve, amelyben több, az 1840-es évek elejéről, közepéről öreg Mezeytől származó szerzemény másolata van. Mezey Mór *Énekeskönyv a szentesi buzgó és ájtatos ker. közönség számára* (Szentés, 1873) címmel meg is jelentetett egy énekgyűjteményt.

² A füzet xerox másolatát Balla Jánosnak köszönöm.

pásztori jóváhagyás mellett imádságokkal bővítve kiadta Szombathy Sándor Kalocsa-főmegyei áldozár. Kalocsán, 1865.”

4. Időben a negyedik Mezey-énekeskönyvet Mezey Mór szentesi főkantor, apja énekeinek kéziratosaiban megörökítője (1863) jelentette meg: „*Énekeskönyv a szentesi buzgó és ajtatos keresztény közösség számára*. Összeírta: Mezey Mór, éneklész. Szentesen, Január hóban, 1873-ik évben.” A töredékesen fennmaradt énekkönyvet csak részben vontam be az elemzésbe.

5. Mezey Nepomuk János „*Istent dicsőítő egyházi énekkönyv. A N.-K.-S.-Mártoni keresztény hívek részére*. Szabadon közrebocsájta ifj. Mezey Nepomuk János Kun-Szent-Márton város kántora. Szentes, Nyomatott Sima Ferenc gyorsrajtóján, 1883.” címmel állított össze egy énekeskönyvet, amely elsősorban atyjától, öreg Mezey Jánostól származó, kisebb részt saját, valamint más énekeskönyvekből való énekeket tartalmaz.

6. A hatodik énekeskönyv, amelynek révén a Mezey kántorok saját szerzeményű vagy kedvelt gyűjtött énekei elterjedhettek, 1913-ban jelent meg. A könyv anyagát Mezey István állította össze, kottákat is közölve „*Énekeskönyv a római katolikus hívek használatára öreg Mezey János és Mezey István szerzeményeiből*. Sajtó alá rendezte és egyházhatósági jóváhagyással kiadja: Mezey István Kunszentmárton kántora. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság metszése és nyomása, 1913.” címmel. Ennek kéziratosa változatát adtuk közre forráskiadványként tavaly ősszel.

Ezeknek a könyveknek a szöveganyagát vettem össze Kájoni János *Cantionale Catholicum* 3. kiadásának (1805), Illyés István *Soltári és halottas énekek* (1693), Bozóky Mihály *Katolikus karbeli kótás énekeskönyv* (1797), Szentmihályi Mihály *Egyházi énekes könyv* (1798) című műveinek birtokomban lévő példányaival, s néztem meg, mi az, ami átmentődik. A dallamanyagot nem vizsgáltam.

1. „*Énekes könyv, a' Nagy Kun Szent Mártoni buzgó 's ajtatos keresztény hívek számára* Irta Böjt elő 16. 1853. évben Mezei János Kun Szent Mártoni kántor. Szarvason, Réthy Lipót nyomdájában, 1853.”

A 196 oldalas könyv megjelenéséhez nem kért egyházhatósági engedélyt. A könyvben az akrosztichon alapján azonosítható több énekszövegnél Mezey János szerzősége. A „Mutató Tábla” szerint adventi, böjti, halottas misénekek, nagymise-énekek, Oltáriszentségről való énekek, prédikáció előtti és utáni énekek, reggeli énekek, ünnepnapok énekek találhatók a

könyvben, toldalékként pedig különféle litániák. Két ének megtalálható Illyésnél, 24 ének a Kájoni-*Cantional*éban, 10 Szentmihályi Mihály énekeskönyvében, és 2 ének Bozóky Mihály énekeskönyvében.

Illyésnél:

1. Teljes Szentháromság (Mezey, 1853, 149.)
2. Napja Isten haragjának (Mezey, 1853, 150.)

Kapcsolódások Kájoni János énekeskönyveihez:

1. Óh fényességés szép hajnal (Kájoni, I, 22, II, 23, III, 40; Mezey, 1853, 61.)
2. Én nemzetem, zsidó népem (Kájoni, I, 160, II, 115, III, 160; Mezey, 1853, 94.)
3. Királyi zászlók lobognak (Kájoni, I, 187, II, 141, III, 161; Mezey, 1853, 96.)
4. Imádunk Téged láthatatlan Istenség (Kájoni, I, 313, II, 252, III, 189; Mezey, 1853, 54.)
5. Mondj éneket zengő nyelvem (Kájoni, I, 278, II, 214, III, 182; Mezey, 1853, 14.)
6. Óh, szép Jézus, ez új esztendőben (Kájoni, I, 99, II, 73, III, 70; Mezey, 1853, 107.)
7. Jesu dulcis memoria (latinul Kájoni, I, 296, II, 234; magyarul: Mezey, 1853, 110–111.)
8. Feltámadt Krisztus e napon (Kájoni, I, 245, II, 188, III, 167; Mezey, 1853, 121–122.)
9. Uram, irgalmazz (*Lorettói litánia*) (Kájoni, I, 753, 756, 763, II, 677, 680, 688; Mezey, 1853, 165–167. – változat)
10. Üdvözítőnknek szent Anyja (karácsonyi antifona) (Kájoni, I, 12, II, 29; Mezey, 1853, 169.)
11. Mennynek királyné asszonya (húsvéti antifona) (Kájoni, I, 255, II, 195; Mezey, 1853, 169.)
12. Magasztalja az én lelkem (Kájoni, III, 243; Mezey, 1853, 173.)
13. Kegyes Jézus a keresztfán hét szókat mondottál (Kájoni, III, 120; Mezey, 1853, 89.)

14. Könyörülj, Istenem, én bűnös lelkemen (Kájoni, III, 102; Mezey, 1853, 74.)
15. Imádlak nagy istenség (Kájoni, III, 197; Mezey, 1853, 96.)
16. Óh, ki ez oltáron (Kájoni, III, 192; Mezey, 1853, 95.)
17. Adjunk hálát istenünknek (Kájoni, III, 192; Mezey, 1853, 10.)
18. Jöjj el Szent Lélek Isten! Erezd... (Kájoni, III, 30; Mezey, 1853, 11.)
19. Lelkem buzgósága gerjeszd fel tüzedet (Kájoni, III, 209; Mezey, 1853, 113–114.)
20. Ki negyven nap előtt született (Kájoni, III, 221; Mezey, 1853, 116–117.)
21. Óh, Mária, drága név (Kájoni, III, 223; Mezey, 1853, 136.)
22. Könyörülj, Istenem (Kájoni, III, 102; Mezey, 1853, 177.)
23. Örvendezzünk, Betlehembe menjünk (Kájoni, III, 63; Mezey, 1853, 183–184.)
24. Ismét szükségünkben, siralmas ügyünkben (Kájoni, III, 303; Mezey, 1853, 189.)

Megtalálhatók Szentmihályi Mihály énekeskönyvében is:

1. Jöjj Szent Lélek Úr Isten (Szentmihályi, 18; Mezey, 1853, 8.)
2. Örvendezzünk, Betlehembe menjünk (Szentmihályi, 97; Mezey, 1853, 183–184.)
3. Óh szép Jézus (Szentmihályi, 102–103; Mezey, 1853, 107.)
4. Királyi zászlók lobognak (Szentmihályi, 128–129; Mezey, 1853, 96–97.)
5. Egyes Jézus a keresztfán hét szókat (Szentmihályi, 135–136; Mezey, 1853, 89–90.)
6. Megváltó királyunk elébe megyünk (Szentmihályi, 163; Mezey, 1853, 93–94.)
7. Imádlak téged, elrejtett Istenség (Szentmihályi, 247–248; Mezey, 1853, 54.)
8. Add, Jézus, nekem szívedet (Szentmihályi, 250; Mezey, 1853, 32. – változat)
9. Óh, ki ez oltáron (Szentmihályi, 256–257; Mezey, 1853, 55.)
10. Ki negyven nap előtt született (Szentmihályi, 347–348; Mezey, 1853, 117–118.)

Bozóknál is:

1. Én nemzetem (Bozóky, 162; Mezey, 1853, 94.)
2. Királyi zászlók lobognak (Bozóky, 165; Mezey, 1853, 96.)

2. Az adventi ponyvafüzettel most nem foglalkozom.

3. Időben a harmadik Mezey-énekeskönyv 1865-ben Kalocsán jelent meg. Ismerjük 1866-os aradi, s 1882-es kalocsai kiadását is. Pontos címe: „*Szűz Mária dicsérete. Azaz: énekes s imádságos könyv a búcsújáró ker. kath. hivek használatára.* Öreg Mezey János volt kunszentmártoni kántortól. Főpásztori jóváhagyás mellett imádságokkal bővítve kiadta Szombathy Sándor Kalocsa-főmegyei áldozár. Kalocsán, 1865.”

Ezt a búcsújáró könyvet használták és használják mind a mai napig Kalocsán és környékén, de a ma Romániához és Jugoszláviához tartozó egykori bácskai és bánági, dél-magyarországi katolikus településeken is.

A Szentmihályi Mihálynál is olvasható énekek közül két Mária-éneket találunk a könyvben:

1. Boldogasszony anyánk (Szentmihályi, 322; Mezey, 1882, 43–45. – változat)
2. Dicsértessél óh Mária (Szentmihályi, 322; Mezey, 1882, 46–48.)

Bozóky Mihály katolikus karbeli kótás énekeskönyvében pedig négy szerepel:

1. Óh áldott Szűzanya (Bozóky, 220; Mezey, 1882, 57.)
2. Máriát dicsérni (Bozóky, 228; Mezey, 1882, 51.)
3. Áll a keserves Anya (Bozóky, 166; Mezey, 1882, 102. – változat)
4. Életnek hajója (Bozóky, 216; Mezey, 1882, 80. – változat)

4. A szentesi Mezey Mór énekeskönyvét részletesen nem elemeztem.

5. „*Istent dicsőítő egyházi énekkönyv.* A N.-K.-Sz.-Mártoni keresztény hivek részére. Szabadon közrebocsájtja ifj. Mezey Nepomuk János Kun-Szent-Márton város kántora. Szentes, Nyomatott Sima Ferencz gyorsajtóján, 1883.”

Mezey Nepomuk János tíz évi kunszentmártoni kántori működése alapján összeállított egy énekeskönyvet, amely elsősorban atyjától, öreg Mezey

Jánostól származó, kisebb részt saját, valamint más énekes könyvekből való énekeket tartalmaz. A kéziratot elküldte jóváhagyásra az egri főegyházmegyei hatóságnak. Bírálónak az érsek Zsasskovszky Józsefet,³ a papnövelde akkori lelki igazgatóját jelölte ki, ki maga is költő, a zenész Zsasskovszky Ferenc és Endre testvére volt. Zsasskovszky 1883. április 9-én elvégezte a három részből álló énekeskönyv részenkénti véleményezését.⁴

Az első részben – írja – 393 olyan ének van, ami „a Szentmihályi⁵ és Tárkányi⁶ kanonokok által Egerben kiadott énektárakban nem foglaltatnak; sőt legnagyobbrészt új énekszövegek, tekintélyesebb részben magának a szerzőnek Mezey Jánosnak alkotásai, néhány ének Kovács Márk,⁷ és Bozóky⁸ gyűjteményéből, néhány – inkább versezet – Sujánszky,⁹ Garay,¹⁰ Pajertől,¹¹ Sebők-¹² Lapsinszkytól,¹³ stb. kevés kivétellel olyanok, melyek

³ Zsasskovszky József (1830–1904) lelkipásztor; a testvérei által kiadott énekes- és imádságoskönyvekben megjelent imádságokat ő írta, hasonlóképpen az ő műve az *Orgonaiskola és Énekkáté* szövege. Zsasskovszky Ferenc (1819–1887), Zsasskovszky Endre (1824–1882).

⁴ Zsasskovszky József véleményének lelőhelye: Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL), Kunszentmárton Parochiális iratai 5877/1895.

⁵ Szentmihályi Mihály 1798-ban Boconádon született. Fő műve: *Egyházi énekes könyv*, I–V, Eger, 1797–1798. – *Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, szerk. VICZIÁN János, XIII, Bp., Szent István Társulat, 2008, 104.

⁶ Tárkányi Béla (1821–1886) római katolikus pap, költő, az MTA tagja. Fő műve: *Katolikus egyházi énektár*, Eger, 1855. – *Magyar katolikus lexikon*, XIII, 675–676.

⁷ Kovács Márk (1782–1854) bencés szerzetes, tanár, itt hivatkozott műve valószínűleg *A keresztény katolikusai isteni tiszteltemek minden ágaira kiterjedő énekes könyv*, I–IV, Pest, 1842–1844. – *Magyar katolikus lexikon*, VII, 2002, 289.

⁸ Bozóky Mihály (1755–1839) kántor Maróton, fő műve: *Katolikus karbéli kótás énekes könyv*, Vác, 1797. – *Magyar katolikus lexikon*, II, 1993, 15–16.

⁹ Sujánszky Antal választott püspök (1815–1904) *Vallásos és hazafiai költeményei* Pesten jelentek meg 1844-ben. – *Magyar katolikus lexikon*, XII, 2007, 385–386.

¹⁰ Garay Alajos (1818–1886) plébános, költő. *Temetési gyászénekek a szokásos egyh. imák és szertartásokkal*, SOLYA Antallal és ENGESZER Mátyással, Szekszárd, 1860. – *Magyar katolikus lexikon*, III, 1997, 927.

¹¹ Pájer Antal (1817–1881) plébános. Fő műve: *Pájér Antal Versei*, Pest, 1847. – *Magyar katolikus lexikon*, X, 2005, 426–427.

¹² Sebők Árkád Ferenc bencés szerzetes (1826–1902). – *Magyar katolikus lexikon*, XI, 2006, 985.

¹³ Lapsinszky János (1817–1891) római katolikus lelkipásztor, 1851–1854 között kunszentmártoni káplán. Négy évig együtt dolgozott öreg Mezey Jánossal. (DÓSA József, SZABÓ Elek, *Kunszentmárton története*, Kunszentmárton, 1936, 152.) Fő műve: *Nagy rózsáskert*, Bp.–Wittenberg, 1881. – *Magyar katolikus lexikon*, VII, 2002, 656. – A fentiekén kívül találunk még énekszöveget Pöstyéni István egri egyházmegyes plébánostól: a 33. és az 51. ének szövegét. Pöstyéni nem tartja számon Szinnyei József lexikona.

még eddig templomi használatra egyházhatóságilag nem igen voltak helybenhagyva, sem pedig a nép között elterjedve.” És felteszi a kérdést: „vajjon tanácsos volna-e az egyházi népénekekben a hagyománytól teljesen és egyszerre elszakadni, és a régi, részben ősi gyakorlat, évszázados használat által elfogadott, megszokott egyházi nép-ének szövegeinket újak általi kiszorítás eshetőségének kitenni.”

A második részben az év vasárnapjain és nevezetesebb ünnepein mondani szokott vesperásoknál Zsasskovszky kifogásolja, hogy „a Vesperásoknak magyar nyelven való végzése még nincs megengedve, s ezt főpásztori engedély nélkül, önkényileg behozni senki sincs felszabadítva”. A könyv harmadik része „Toldalék” címmel a liturgikus szövegeket tartalmazza. Ennek szövegei szerint nagyobb részt a Szent István Társulat által kiadott Officiumból, „a Lamentációk Responsoriumai a SzMihályiból vannak véve.”

Az elutasítás ellenére a munkát Mezey mégis kiadta 1883-ban, s hozzá 1884-ben folyamatos lapszámozással egy „Toldalék”-ot fűzött, amelyben „az egész évi nagy vecsernyék és szertartások” magyar fordítását adja közre. Itt olvashatók a vasárnapi, ünnepi litániák, vecsernyék zsolnárai, egyes szentekről szóló ünnepi énekek, a gyertyaszentelés, a hamvazkodás, a barkaszentelés, a passiók szövege, a nagycsütörtöki, nagypénteki és nagyszombati szertartás, a búzaszentelés és a keresztyáró hét imáinak, énekeinek rendje, különböző litániák és körmeneti énekek. Különös jelentőséget ad ezeknek, hogy láthatóan már a 19. század utolsó harmadában magyarul végezték őket.¹⁴

6. A hatodik énekeskönyv, amelynek révén a Mezey kántorok saját szerzeményű vagy kedvelt gyűjtött énekei elterjedhettek, 1913-ban jelent meg. A könyv anyagát Mezey István állította össze, kottákat is közölve „*Énekeskönyv a római katolikus hivek használatára öreg Mezey János és Mezey István szerzeményeiből*. Sajtó alá rendezte és egyházhatósági jóváhagyással kiadja: Mezey István Kunszentmárton kántora. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság metszése és nyomása, 1913.” címmel.

Mezey István kéziratát 1895. július 12-én nyújtotta be egyházi jóváhagyásra az egri érseki hivatalba. A bíráló ismét Zsasskovszky József volt, aki

---

¹⁴ Nem tudjuk, hogy figyelembe vette-e Zsasskovszky József bírálatát.

ezt október 29-én elutasító véleményével együtt visszaküldte az érseknek. E könyv elemzésével nem foglalkozom.

Néhány tanulság

A Mezey-énekek a 20. században a templomi gyakorlatból ugyan kiszorultak, funkcionális alkalmasságuk miatt azonban sokkal tovább megmaradt használatuk a családi ájtatosságok, az imaházak s más templomon kívüli, közösségi ájtatosság során az 1950-es évekig.

Különösen a kiterjedt alföldi tanyavilág távol fekvő tanyáiról (Kunszentmárton, Mesterszállás, tiszazugi szőlőskertek) rossz időjárás vagy nagyobb munkák idején, vagy nem mindig és mindenki tudott eljutni a templomba vasárnapokon, ünnepnapokon. Ilyenkor a kora reggeli vagy az esti órákban összeült a család. Elővették a Mezey-énekeskönyvet, s ebből a megfelelő ünnepi alkalomra vagy a közönséges vasárnapra való énekeket elénekelték.

A Mezey-énekek némelyike a 19–20. század folyamán nemcsak a különböző énekeskönyvekbe, kéziratokba került bele, hanem – jórészt azok közvetítésével – a szájhagyományba is. Így a változatképződés törvényszerűségei érvényesülnek velük kapcsolatban is.

A korábbi évszázadok egyházi énekes gyakorlata nem volt olyan egységes, mint azt századunkban az egyházi ének-zenei reformok után tapasztaljuk. Az elmúlt századok énekszerzői, énekgyűjtői, kántorai földrajzilag egy-egy terület énekeit rögzítették énekeskönyvekben, a legkedveltebb énekeket is szerepeltetve. Ezáltal egy adott időszakban meg is erősítették egy-egy vidék – az énekeskönyv használati területe – énekgyakorlatát. Vonatkozik mindez a Mezey kántorokra is. Munkáikban megtaláljuk a 19. század közepének, végének legkedveltebb népénekeit is, amelyeknek szöveg- és dallamváltozatai jórészt megtalálhatók már a 18–19. századi nagyobb énekeskönyvekben is (pl. Szentmihályi, Bozóky). Legnépszerűbb éneknek a fentiekkel való összevetésben a következő két ének látszik: „Én nemzetem, zsidó népem” (Kájoni I. 160, II. 115, III. 160; Bozóky, 162; Mezey 1853, 94) és „Királyi zászlók lobognak” (Kájoni I. 187, II. 141, III. 161; Szentmihályi, 128–129; Bozóky, 165; Mezey 1853, 96–97).

A vizsgált három Mezey-énekeskönyv szövegeinek összevetése Illyés István, Szentmihályi Mihály és Bozóky Mihály énekeskönyveivel, valamint

egymással számomra rendkívül érdekes tapasztalattal szolgált. Addig, amíg öreg Mezey János 1853. évi kiadványában – szövegváltozataiban ugyan, de – hangsúlyosan jelen van a korábbi évszázad kedvelt katolikus népének- anyaga vagy annak legalábbis egy része (közel 40 ének), addig fiainak 30–50 évvel később kiadott könyveiben már alig találunk 18. századra visszavezet- hető énekszövegeket. Az 1865-ös (1866, 1882), hangsúlyosan a Mária- tiszteletet kiemelő búcsújáró énekeskönyv, valamint az 1883. és az 1913. évi (ennek kéziratát jelentettük meg faksimile formában) könyvek túlnyomó részben új, korábban teljesen ismeretlen énekszöveg-anyagot tartalmaznak. Az új énekek jórészt maguknak a kántoroknak a szerzeményei. A szorosabb liturgikus kötöttség mellett az új énekanyag hangulatilag érzelmesebb, főleg Mária-líra.

E rövid elemzés megerősíti Dobszay László korábbi megállapítását, aki úgy látja, hogy a 17–18. században a katolikus énekkönyv még szilárd. A 18. század a felbomlás ideje, amikor az énekek és az éneklési alkalmak kapcsola- ta fellazul, meggyengül, s megjelennek az alkalomhoz nem kötődő, bármi- kor énekelhető egyházi énekek.¹⁵ A Mezey-énekeskönyvek elemzése azt mutatja, hogy ez a folyamat a katolikus egyházi népénekéknél a 19. század közepéig tart, s ekkor adja át a helyét egy másfajta énekdivatnak, kicsit pár- huzamosan a folklórban lejátszódó régi és új stílus megjelenésének folyama- tával. Dobszay László a 18–19. század fordulójának énekeskönyveiben két tendenciára hívja föl a figyelmet, amelyet a Mezey-énekeskönyveknél is tapasztaltunk: 1. rögzíteni a helyi tényleges énekgyakorlatot; 2. népszerűsít- teni az új divatú szerzeményeket, helyet adni a kántorok, papok, más ének- szerzők (sokszor dilettáns) munkáinak.¹⁶

Öreg Mezey János 1853. évi énekeskönyve a két tendencia körülbelüli egyensúlyát mutatja. Viszonylag kis számban szerepeltet saját szerzeményű éneket, könyvének nagyobb része régebbi énekeskönyvekre (Illyés, Kájoni, Szentmihályi, Bozóky) és a helyi hagyományra támaszkodhatott. Nagyjából ez mondható el fiának, Mezey Mór szentesi kántornak a könyvére is. Másik fia, Mezey Nepomuk János 1883-ban megjelent énekeskönyvében – ezzel

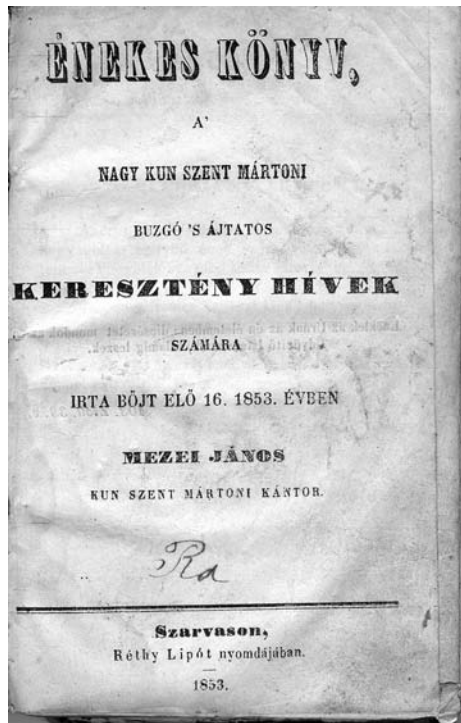
---

¹⁵ Ezt a folyamatot jól ismerjük a népköltészet egyes műfajaiban, pl. a népdaloknál. Jellemző erre is az alkalomhoz kevésbé vagy egyáltalán nem kötődő új stílusú népdal megjelenése, s dominanciájának megnövekedése.

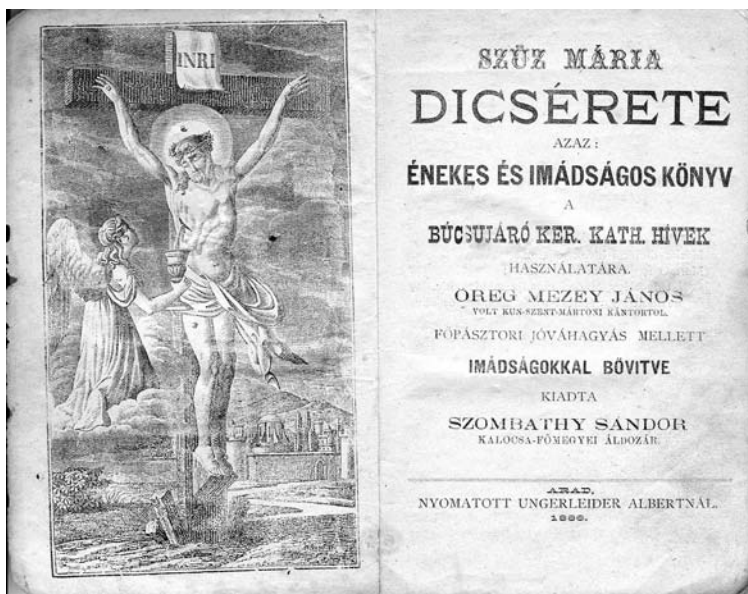
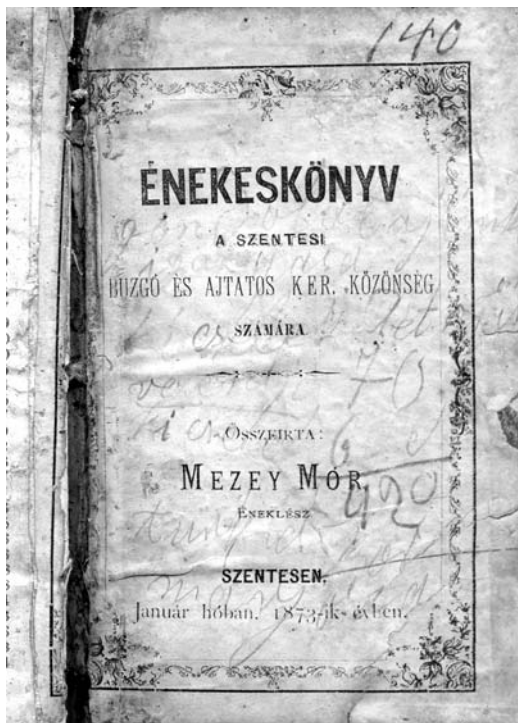
¹⁶ DOBSZAY László, *A népének hazai története*, Vigilia, 1972, 242; Uő., *A magyar népének*, I, [Veszprém], [Veszprémi Egyetem], [1995], 23.

szemben – alig találunk régi népéneket vagy más könyvből átvett szerzeményt, többségében saját énekszövegeit adta közre. Előnyére írható viszont – amint Dobszay László a Zsasskovszky-énektárról is megállapította¹⁷ –, hogy gondos, gazdag, minden liturgikus igénynek megfelel, s szerzője nagy gyakorlati liturgikus érzékkel, a helyi viszonyoknak megfelelően állította össze.

A Mezey kántorok munkásságukkal a dél-alföldi katolikus mezővárosok parasztpolgár lakosságának igényeit szolgálták ki, alkalmazkodva vallásos életük helyi hagyományaihoz. Ez az énekgyakorlat nem közösségi volt, hanem egyéni: elsősorban a kántor énekelt. Ebbe a nép bekapcsolódhatott, ha akart, és ha tudott. A népszerűség oka pedig a nagy funkcionális alkalmaság volt: a Mezey kántorok jól kiszolgálták a korabeli templomi, temetői liturgiát, a búcsújárásokat s a magánajtatosságokat.

¹⁷ DOBSZAY, *A népének hazai története, i. m.*, 242.

BOGÁR JUDIT

Pázmány Péter Imádságos könyve és a Biblia*

„[...] egynehány ajtatos könyörgéseket és hálaadásokat szedék öszve, nem csak a régi szent Atyák irásiból, de legfőképpen a Szent Írásból, hogy az Istennek szájából származot igékkel könyörögenék. Mert noha a könyv szélire fel nem jegyeztetem mindenüt a Szent Írás helyeit, de mind az által e könyvbe foglalt imádságoknak csaknem minden része a szent Írásból vétetett”¹ – írja Pázmány Péter *Imádságos könyvének* első kiadásához írt, Hethesi Pethe Lászlóné Kapi Annának szóló ajánlásában. Az *Imádságos könyv* forrásait vizsgálva korábban már érintettem röviden a mű és a *Biblia* viszonyának kérdését,² az ott elmondottakat fejtem ki bővebben, illetve egészítem ki más szempontokkal e tanulmányban.

Pázmány jól ismerte a *Szentírást*: gyermekkorában a kálvinista otthonban minden biztonnyal gyakran olvasták, a jezsuita képzésnek fontos részét jelentette a *Biblia* megismerése és egyes részeinek, akár egész könyveinek szó szerinti megtanulása, a rendben pedig alapvető volt a folyamatos *Szentírás*-olvasás. Tagja volt Pázmány a Káldi György-féle fordítás ellenőrzésére kijelölt revizorcsoporthoz is.³ Több művében szólt a *Bibliáról*: a *Kalauz*ban, *A Szentírásról és az Anyaszentegyházról két rövid könyvecské*ben, prédikációiban. Utóbbiak legfőbb forrását maga a *Szentírás* jelenti, Bitskey István több mint tízezer bibliai citátumot számolt össze a prédikációskötetben.⁴

Az *Imádságos könyv*ben található hivatkozások jelentős hányada szintén a *Bibliára* vonatkozik. Az idézetek egy része azonban nem közvetlenül származik a *Szentírásból*, hanem az egyház hivatalos könyörgésein vagy egyház-

---

* A tanulmány az OTKA 67975 számú pályázat támogatásával készült.

¹ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, s. a. r. BREZNAY Béla, Bp., 1895 (Pázmány Péter Összes Művei, 2), 4.

² BOGÁR Judit, *Pázmány Péter Imádságos könyvének forrásai = Textológia és forráskritika: Pázmány-kutatások 2006-ban*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2006 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 6), 62–64 (61–71).

³ ÓRY Miklós, *Pázmány az Ige szolgálatában*, Szolgálat, 1969/2, 63, 65; BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világgép: Pázmány Péter prédikációi*, Bp., Akadémiai, 1979, 57.

⁴ BITSKEY, *i. m.*, 54.

atyáktól és más szerzőktől átvett szövegrészeket keresztül. Számos olyan bibliai idézettel, parafrázissal találkozhatunk továbbá a műben, amely egyáltalán nincs jelölve. Néhol ennek gyakorlati oka is lehet: az 1606-os kiadásban esetenként már nem fér el több hivatkozás a margón. Furcsa viszont, hogy például a litániáknál elkezd soronként megjelölni a forrásul szolgáló bibliai helyeket, aztán egyszer csak abbahagyja. Néha olyankor is jelöli Pázmány a bibliai forrást, amikor az idézet egy máshonnan átvett szövegben szerepel: az áldozat utáni, Szent Bernátnak tulajdonított „O Aldot IESVS” kezdetű imádság „Bizoniara Vram, a te neued, nekünc ereos vár heliet vagon” sora mellett például ott szerepel a „*Prouer. 18. v. 10.*” hivatkozás⁵ – nem lehetetlen azonban, hogy ez esetben a lutheri párhuzam miatt. A *Mikor Innep-nap Templomba megyünk*⁶ szöveg esetében egy latin imádságot egészít ki bibliai idézetekkel és hivatkozásokkal (az eredeti megtalálható például Petrus Michaelis Brillmacher *Serta honoris et exultationis* című imakönyvében;⁷ hogy Pázmány innen vette-e át és fordította le, illetve dolgozta át, nem tudjuk).

Az első kiadásban még meglévő hivatkozások a későbbiekben egyébként sok helyen elmaradnak. Ennek magyarázata leginkább az lehet, hogy a második kiadástól alkalmazott keretdísz a margón nem tette lehetővé locusok feltüntetését, a szövegbe pedig csak egy részük került át. Nem számítva azokat a helyeket, ahol maga a szöveg is megváltozott, kimaradt a bibliai idézet, parafrázis vagy utalás, s emiatt nem szerepel a hivatkozás, az első kiadás bibliai helymegjelöléseinek száma a következő kiadásokban körülbelül egyötödére csökkent.

Meglehetősen sok bibliai könyvre hivatkozik Pázmány: a 73-ból (ha *Jeremiás könyvét* és a *Síralmakat*, miként a trienti zsinat, egynek számoljuk, 72-ből) összesen 58-ra. Az Ó- és Újszövetségből egyaránt gyakran idéz, csupán „kisebb” könyvek maradnak ki: az Ószövetségből *Rút könyve*, hét kispóféta (*Abdiás, Jónás, Nábum, Habakuk, Szofóniás, Aggens* és *Malakiás* – utóbbi az első kiadásban még szerepel) és a *Makkabeusok első könyve*, az Újszövetségből

⁵ PÁZMÁNY Péter, *Keresztyéni imádságos könyv. Grác, 1606*, kiad. KÖSZEGHY Péter, tan. LUKÁCSY Sándor, Bp., Balassi – MTA Irodalomtudományi Intézete, 1993 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 28), 63.

⁶ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*, s. a. r. Sz. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei), 106.

⁷ Petrus Michaelis BRILLMACHER, *Serta honoris et exultationis*, Coloniae, Arnoldus Quentelius, 1567, [lapszám nélkül], 5. sz. imádság.

pedig levelek (Pálnak a tesszalóniekhez írt második és Filemonhoz írt levele, valamint Péter második, János második és harmadik, továbbá Júdás levele). Hasonlóan a prédikációskötethez,⁸ a legtöbbször itt is a *Zsoltárok könyvére* hivatkozik Pázmány, ezt követi *Izajás* és a *Kivonulás könyve*. Az *Újszövetségből* *Máté* és *Lukács evangéliumát*, valamint a páli leveleket citálja leggyakrabban. A hivatkozások formája általában a könyv neve rövidítve, majd a fejezet száma és v. rövidítést követően a vers száma, például 1. Cor. 7. v. 5. Ugyanaz a könyvcím azonban több, akár négyféle alakban is előfordulhat, mint például Pál *Timóteushoz írt első levele* 1. Tim., 1. Timo., 1. Timot., 1. Timoth. formában, *Ezechiel* EZec., EZech., EZechi., Ezechiel-ként, vagy a *Leviták könyve* Leui., Leuit., Leuitic. és Levit.-ként. Jeremiás, Jakab és János I-vel és J-vel is szerepel, Izajás pedig a protestáns Ézsaiás (Esai, Esaiæ) alakban is előfordul. Félrevezető a *Prédikátor* (Ecclesiastes) és *Sirák* (Ecclesiasticus) *könyvének* rövidítése. Előbbit általában Eccl, Eccles, Eccls formákban rövidítik, utóbbi többnyire Eccli-ként szerepel, Pázmánynál azonban *Sirák könyve* az Eccl., Eccle., Eccli., Eccles. változatokban, míg a *Prédikátor* Eccles. és Ecclesiastes formákban jelenik meg.

Hivatkozásai meglehetősen pontosak, bár a hosszabban idézett részeknek gyakran csak a kezdő versét adja meg. A hibás adatok egy része feltehetően sajtóhiba, többször előfordul, hogy kicserélődik, kimarad vagy bekerül egy számjegy. Nemegyszer találkozunk egy-két versnyi csúszással, az azonban csak ritkán fordul elő, hogy a hivatkozott résznek semmi köze a szöveghez. Az 1631-es kötet több helyen javítja az előzőekben rosszul megadott fejezet- vagy versszámokat, ugyanakkor néhol elrontja a korábban helyesen szereplőket. Ezek a hibák azonban nem feltétlenül Pázmány számolójára írandók, a nyomdában is belekerülhettek a műbe.

Viszonylag kevés a hosszabb szó szerinti idézet, ezek leginkább ott fordulnak elő, ahol az imádság címében is feltünteteti Pázmány, hogy a *Szentírásból* gyűjtötte ki a gondolatokat, ilyenek például *Az Oo Törvény-béli Hívek könyörgési*, *Az Oo Törvény-béli penitencia-tartók Könyörgési* vagy a *Szent Írás intési* különféle rendű és rangú emberekhez.⁹ Leggyakrabban a bibliai szöveg parafrázisát, átfogalmazott változatát olvashatjuk. Néha csak utal Pázmány egy-egy ó- vagy újszövetségi történetre, s megadja hozzá a lelőhelyet, és az is megesik, hogy pusztán halvány hasonlóság vagy tematikai egyezés fedezhe-

---

⁸ BITSKEY, *i. m.*, 59.

⁹ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv (1631)*, *i. m.*, 180–183, 215–217, 310–315.

tő fel az *Imádságos könyv* mondatai és a hivatkozott bibliai hely között. „Akármiről beszél, ha tárgya csak a legtávolabbi vonatkozásba is hozható a Biblia valamelyik helyével, azonnal felhossa az illető helyet [...] sőt ritkán éri be egy hely idézésével: az idézett hely újakat juttat eszébe, azokat is felhossa, és így a bibliai motívumok legtöbbször csoportosan foglalnak helyet gondolatmeneteiben” – írja Sík Sándor Pázmány prédikációiról.¹⁰ Nincs ez másként az *Imádságos könyv* esetében sem. *Az őrzőangyal segítségéért* szóló könyörgés mellett például tizenhárom locust találunk,¹¹ közülük egyik helyet sem idézi szó szerint, viszont valamennyiben szerepelnek angyalok. Mindez – hasonlóan a prédikációk megírásánál alkalmazott módszerhez¹² – koncordancia használatára utalhat.

Gyakori, hogy csupán egy-egy bibliai személyt vagy eseményt, jellegzetes kifejezést említ, s a történet felidézését már az olvasóra bízva, számítva az utalás megértésére. Nemegyszer előkerül például a tékozló fiú alakja, különböző funkciókban: negatív („Ne szenved, szerelmes Atyám, hogy a’ tékozló-fiúnak példája-után indullyak, és Atyai gond-viselésed-alól el-kivánkozom”¹³) vagy pozitív („A’ Ki tisztá szívvel Istenhez akar térni, és meg-ismérvén az ő Teremtő, és Meg-váltó Istenéhez kötelességét, a’ Tékozló fiúnak példáját követvén, mennyei Attyának boldogságát kívánnya: azt jól meg-ercse, hogy az Istennel-való meg-békélésének bizonyos aytaja, az igaz hitből származot Töredelmes szív”¹⁴) példaként, azonosulva vele („De te Irgalmasságnak Attya [...] fogadd hozzád a’ te tékozló fiadat. Vétkeztem Atyám, az ég-ellen, és te-ellened”¹⁵; „tékozló fiú voltam eddig”¹⁶ és még sokszor), érvként használva („IRgalmasságnak Attya, és minden vigasztalásnak Istene, ki a’ Tékozló fiúnak sok gonosságit kegyelmessen meg-bocsátád [...] bocsásd-meg büneimet, és büneimmel érdemlet ostoridat vedd-el róllam”¹⁷). Felidézi a történetet úgy is, hogy magát a tékozló fiút nem is említi: „Nem vagyok méltó, Uram, hogy fiaid-közzé számlály engemet”¹⁸.

¹⁰ Sík Sándor, *Pázmány az ember és az író*, Bp., Szent István-Társulat, 1939, 357.

¹¹ PÁZMÁNY, *Keresztényi imádságos könyv*, i. m., 31v–32r.

¹² BITSKEY, i. m., 58.

¹³ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv (1631)*, i. m., 44.

¹⁴ *Uo.*, 63.

¹⁵ *Uo.*, 141.

¹⁶ *Uo.*, 215.

¹⁷ *Uo.*, 157–158.

¹⁸ *Uo.*, 65.

Sokszor utal szimbolikus értelmű dolgokra, különösen hatásos, amikor ezeket kombinálja, s különböző, ellentétes jelentéseiket egy képben jeleníti meg: „Légyen a’ te neved, erős tornyom és óltalmam, mely óltalmazzon a’ kegyetlen Oroszlány erejétül. Te, Iúdának magvából származot Oroszlány, adgy erőt gyarló szolgálóknak, hogy a’ régi Kígyónak csalárdságát [Ter 3], ama’ pusztában fel-emelt Kígyó-által [Szám 21, 4–9], meg-gyözzem.”¹⁹ Az érzékletesség kedvéért olykor kissé áthelyezi a hangsúlyokat: „a’ te szent Igéd-is izetlennek tetczik sokaknak, a’ kik inkább akarnak a’ tékozló fiúval disznók eledelivel zabállódni és töltözni, inkább ohaytyák az Egyiptom-béli bűdös hagymákat, és keserű gyönyörüségeket, hogy-sem a’ te szent Igéd Mannáját”²⁰ – az 1606-os első kiadásban bűdös hús és keserű hagyma szerepel,²¹ a *Szentírásban* az egyiptomi húsosfizek (Kiv 16, 3), illetve a hús, a halfélék, az uborka, a dinnye, a póréhagyma, a hagyma és a fokhagyma (Szám 11, 4–5) után vágódódnak a pusztában vándorló zsidók. Az Ezekielnél olvasható mondatot – „Az apák ették a savanyú szőlőt és a fiak foga vásik el tőle” (Ez 18, 2) – kétféleképpen is felhasználja: „En érzettem az almának gyönyörüségét, mellyért a’ te szomjuságod, epével óltatik-el, és fogad vásik.” és „Nem érdemletted Uram te, hogy szent fogad meg-vásódnék, az Adámtul fel-falt almában”.²²

Jellegzetes szövegalkotási módszere Pázmánynak, hogy különböző forrásokból származó kisebb egységekből, például a misekönyv vagy a breviárium könyörgéseiből, és még inkább különféle bibliai helyek mondataiból, félmondataiból, kifejezéseiből, illetve azok átalakított változataiból szövi össze imádságait.²³ Néhány példa (kurzívval jelöltem a máshonnet vett szövegrészeket):

Prédikáció előtti „Más Könyörgés”:²⁴

[a] Örök mindenható Isten, ki nem csak gyarló testünk ta-plálására rendelél testi kenyeret, de lelkünknek lelki eledelt adál: Kérlek, nyisd-meg a’ mi siket füleinket, Szent Igédnek hasznos

---

¹⁹ *Uo.*, 150.

²⁰ *Uo.*, 52.

²¹ PÁZMÁNY, *Keresztényi imádságos könyv, i. m.*, 7r.

²² PÁZMÁNY, *Imádságos könyv (1631), i. m.*, 101, 115.

²³ Vö. HOLL Béla, *Anyanyelvünk, imádságunk*, Vigilia, 1957, 25.

²⁴ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv (1631), i. m.*, 109.

halgatására: mert boldogok a' kik ezt hallják, és meg-tartják. Adgyad én Istenem, hogy e' pusztában-való szarándokságomban, érezhessem ennek a' mennyei Mannának édességét, és ezt soba meg-ne utáljam. Szomjuhozgom ezt a' mennyei barmatot, mint drága kincsét el-reycsem szívemben: és, a' mit füllel hallok, lelkemben hiszek, számmal vallok, engedd, hogy azt cselekedetemmel bé-telleyítssem. Adgyad, hogy [b] a' te Igéd, bövségessen lakozzék mi-bennünk: mert [c] ebben vagyon a' te Isteni hatalmasságod; a' bünösök üdvösségére. Engedd, hogy [d] a' lelki tanítást, nem úgy mint emberi szót, hanem mint a' te szódat halgassuk: és [e] ez a' Mennyei jó mag, oly gyökeret verjen bennünk, hogy a' Sátán hatalma, vagy csalárdsága, soha ezt ki-ne vehesse szívünkéből: e' világi gyönyörűségnek, és gazdagságnak tövisse, le ne nyomhassa: és [f] ne csak halgatói, hanem cselekedői légyünk a' te Igédnek. A' mi Urunk IESUS Christus-altal. Amen.

[a] Petrus Canisius, *Manuale Catholicorum in usum pie precandi*, Rothomagi, apud Ioannem Osmont, 1614, 256–257: „*Sacram concionem audituri precatio. Omnipotens Deus, qui hominem non solum ad sustentationem corporis pane vesci, sed etiam ad nutrimentum animae spirituali cibo refici voluisti: da nobis, quaeso, attentas aures ad verbum et Evangelium tuum utiliter audiendum. Beati enim, qui illud audiunt atque custodiunt; nimirum ut una cum Israélitis, in huius mundi deserto tam caelesti Manna nutriti, suos vincant hostes, et ad promissam patriam recta proficiscantur. Sit in me fames ac sitis iustitiae, et verbum tuum tanquam caelestis thesaurus in mente mea recondatur, ac quasi bonum semen multiplicem adferat fructum in patientia. Fac me Domine verbi tui non modo studiosum auditorem, sed et factorem sedulum; ut quod ex verbo tuo auribus accipio, et corde credo, et ore profiteor, idipsum et opere compleam. Per Iesum Christum Dominum nostrum.*”

[b] Kol 3, 16: Legyetek hálások, Krisztus tanítása éljen bennetek elevenen, s teljes bölcsességgel tanítsátok és intsétek egymást. Az Istennek énekeljétek hálás szívvel zsolnárt, himnuszt és szent énekeket.²⁵

[c] Róm 1, 16: Nem szégyellem ugyanis az evangéliumot, hiszen Isten üdvösséget hozó ereje minden hívőnek: először is a zsidónak, azután a görögnek.

[d] 1Tessz 2, 13: Szüntelenül hálát adunk Istennek, hogy amikor az Isten szavát hallottátok tőlünk, nem úgy fogtátok fel, mint emberi tanítást, hanem mint az Isten szavát, ahogy valóban az is. Bennetek is hatékonyak bizonyul, akik hittetek.

[e] Lk 8, 5–15: „Kiment a magvető, hogy elvesse a magot. Vetés közben néhány szem az út szélére esett. Eltáposták, és az ég madarai felcsipegették. Más szemek köves talajra hullottak. Kikeltek, de aztán elszáradtak, mert nem kaptak elég nedvességet. Ismét más szemek szúrós bogáncs közé hulltak. A szúrós bogáncsok velük együtt nőttek, és elfojtották őket. A többi mag jó földbe hullott, kikelt és százszoros termést hozott.” Amikor befejezte, fölemelte a hangját: „Akinak van füle a hallásra, az hallja meg!” Tanítványai megkérdezték, hogy mi a példabeszéd értelme. Így válaszolt: „Nektek megadatott, hogy megismerjétek az Isten országának titkait, de a többieknek csak a példabeszédek szólnak, hogy nézzenek, de ne lássanak, halljanak, de ne értsenek. Ez a példabeszéd értelme: A mag az Isten szava. Az útszélre hulló szemek azok, akik meghallgatják a tanítást, de aztán jön

²⁵ A bibliai idézetek forrása (a továbbiakban is): *Biblia: Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, s. a. r. RÓZSA Huba, Bp., Szent István Társulat, 2005.

a gonosz lélek, kitépi szívükből, nehogy higgyenek és üdvözüljenek. A köves talajba hulló szemek azok, akik meghallgatják s örömmel fogadják a tanítást, de nem ver bennük gyökeret, így aztán a kísértés idején hűtlenné válnak. A szúrós bogáncs közé hulló szemek azok, akik meghallgatják, de később az élet gondjai, javai és élvezetei meggátolják őket fejlődésükben, ezért termést már nem hoznak. A jó földbe hulló szemek azok, akik tiszta és jó szívvel hallgatják a tanítást, meg is tartják és kitartásukkal gyümölcsöt teremnek. [...]"

[f] Jak 1, 22: A tanítást váltsátok tettekre, ne csak hallgassátok, mert különben magatokat csaljátok meg.

Az Istennek Felségéről²⁶

[a] *OH mely csodálatos, Ur Isten, a' te Felséges neved! Méltán neveztetel, Láthatatlan [b] világosság: mert [c] a' te fényességed, inkább, hogy sem a' Nap-fény, meg-vakíttya gyenge szemünket, ha a' Hitnek homályával bé nem köttetik.*

Te vagy, én Istenem, minden jóknak kút-feje: eleje, és vége minden állatnak. Te az eget, és földet, újaidon hordozod: [d] *a' tenger vizeit, tenyereddel méred: a' föld kerekességét, az egek nagy-voltát, araszoddal bé-fogod. Te-hozzád-képest, minden teremtet-állat, csak olyan mint egy kis porcska.*

[e] Te kezdedben vannak e' Világnak határi: [f] *te-benned, és te-általad élnek, mozognak, és vannak minden állatok: ha csak szemeidet ezekről el-fordítod-is, ottan semmivé lésznek. [g] Meg-rendül a' föld, ha csak meg-tekinted-is: [h] te vetettél batárt a' tengernek: téged dicsérnek az egek, és csillagok, mellyeket te neveken nevezsz.*

[a] Zsolt 8, 2: Uram, mi Urunk, milyen csodálatos széles e világon a te neved!
Ter 32, 30: Jákob erre megkérdezte és ezt mondta: „Nyilvánítsd ki előttem nevedet!” Az így válaszolt: „Miért kérdezed a nevemet?” –, s megáldotta.

[b] 1Jn 1, 5: Az Isten világosság, és nincs benne semmi sötétség.

[c] 1Tím 6, 16: [...] aki egyedül halhatatlan, aki megközelíthetetlen fényességben lakik, akit senki nem látott, s nem is láthat; övé a dicsőség és az örök hatalom!

1Kör 19, 12: A földrengés után tűz következett, de az Úr nem volt a tűzben. A tüzet enyhe szellő kísérte.

[d] Iz 40, 12, 15: Ki mérte meg marokkal a tenger vizét? És arasszal ki mérhetné fel az ég távlatait? A föld porát ki fogta vékába? Ki mérte meg mérlegen a hegyeket, és a dombokat a mérleg serpenyőjén? – Lám, a nemzetek olyanok előtte, mint a vízcsepp a vödörben, csak annyit számítanak, mint porszem a mérlegen, a szigetek íme annyit érnek, mint a porszem.

Bölcs 11, 22: Hisz az egész világ olyan előtted, mint a porszem a mérlegen, és mint a földre hulló hajnali harmatcsepp.

[e] Zsolt 94, 4: Kezében vannak a föld mélységei, és övéi a hegyek csúcsai.

[f] ApCsel 17, 28: Mert benne élünk, mozgunk és vagyunk, ahogy költőitek is mondják: „Mi is az ő nemzetségéből valók vagyunk.”

[g] Zsolt 103, 32: Ha letekint a földre, az megremeg, ha megérinti a hegyeket, azok füstölnek.

---

²⁶ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv (1631), i. m., 96.*

[h] Jób 38, 7–8: [...] amikor ujjongtak a hajnalcsillagok, s amikor lelkendeztek az Isten fiai? Ki zárta el kettős kapuval a tengert, amikor felszökellt az anyaölből [...]

Imádságban-való aítatosságért²⁷

Örök mindenható Isten, látod a' mi tudátlanságunkat, [a] *kik nem tudjuk, mit, és mi módon kellyen kérnünk*. A' mi szívünk tétovázó állhatatlansága-is, nyilván vagyon előtted. Te azért, [b] *Uram, ki mindeneket jobban végezhetsz, hogy-sem mi tudók érteni, vagy kérni*: [c] *önts belém a' könyörgésnek lelkét, [a] mely a' te Hivedben, ki-mondhatatlan jobász-kodásokkal szokot könyörögni*. [d] *Nyisd-meg Uram, az én ajkimat, hogy az én nyelvem dicsírje szent nevedet*: [e] *és ne csak nyelvemmel, hanem szívemmel-is tiszteljem Felségedet*: A' mi Urunk IESUS Christus-által. Amen.

[a] Róm 8, 26: Gyöngeségünkben segítségünkre siet a Lélek, mert még azt sem tudjuk, hogyan kell helyesen imádkoznunk. A Lélek azonban maga jár közben értünk, szavakba nem önthető sóhajtozásokkal.

[b] Ef 3, 20: Annak pedig, aki bennünk működő erővel mindent megtehet azon felül is, amit mi kérünk vagy megértünk [...]

[c] Zak 12, 10: Dávid házára és Jeruzsálem lakóira kiárasztom a jóindulat és az imádság lelkét.

[a] Róm 8, 26: Gyöngeségünkben segítségünkre siet a Lélek, mert még azt sem tudjuk, hogyan kell helyesen imádkoznunk. A Lélek azonban maga jár közben értünk, szavakba nem önthető sóhajtozásokkal.

[d] Zsolt 50, 17: Nyisd meg, Uram, ajkamat, és szám hirdetni fogja dicsőségedet.

[e] Iz 29, 13: Ezt mondja az Úr: Ez a nép csak a szájával közeledik hozzám, és csak az ajkával dicsóít, a szíve azonban távol van tőlem, úgyszólván istenfélelmük csak emberi parancs követése, amit betanultak [...]

„[...] Pázmány bibliai nyelven prédikál, s kifejezéseiben, stílusfordulataiban olyankor is ott kísértének, ott zsonganak az ószövetség markáns mondatai vagy az újszövetségi reminiszcenciák, amikor kifejezetten nem idéz” – írja Bitskey István.²⁸ Igaz ez imádságaira is, a *Szentírás* alakjai, történetei, szóhasználata mellett pedig annak jellegzetes alakzatai, kifejezésformái, mint a gondolatritmus, hasonlatok, metaforák, kérdések, felkiáltások, közmondások tovább erősítik az *Imádságos könyv* biblikus hangulatát.

Bár szövegeinek szentírási alapja egyértelmű, nem tisztázott az a kérdés, hogy milyen *Bibliát* használt Pázmány. A kutatás mai állása szerint egyik ismert fordítást sem vette át; a közismert részeket valószínűleg az egyházi hagyományban kikristályosodott formában használta, a többit pedig saját maga

²⁷ *Uo.*, 107.

²⁸ BITSKEY, *i. m.*, 57.

magyarította, de az sem lehetetlen, hogy általunk nem ismert magyar nyelvű forrást is használt.²⁹

Az *Imádságos könyv*ben szereplő zsoltárfordításokat – a hét bűnbánati zsoltárt az 50. kivételével, amely mellett az 1606-os kiadás margóján ott szerepel a „Balassa Ba.” megjegyzés³⁰ –, az *Ave maris Stella* kezdetű himnusz és a négy Mária-antifónát (*Salve Regina*, *Alma Redemptoris*, *Ave Regina caelorum*, *Regina caeli*) hagyományosan Nyéki Vörös Mátyásnak tulajdonítják,³¹ Nyéki szerzőségét azonban újabban megkérdőjelezte Vadai István.³² Sövegcs Dávid *Fejezetek a lelkiség történetéből* című művében a bűnbánati zsoltárok kapcsán zárójelben közöl egy mondatot, miszerint „Óry Miklós felveti, hátha nem is Nyéki Vörös Mátyás a szerző, esetleg lehetne Pázmányra is gondolni”,³³ de tovább nem foglalkozik a kérdéssel. Egy konferencia-előadásban Pázmány szerzősége mellett foglalt állást Szabó Ferenc is.³⁴ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar szakos hallgatói közül szemináriumi munkaként többen is foglalkoztak a témával. Bán Izabella és Kozelka Henriett a Pázmány-prédikációkban szereplő bűnbánati zsoltár-idézeteket vetette egybe az *Imádságos könyv*ben olvasható szövegekkel, az előbbieket Óry Miklós és Bitskey István nyomán Pázmány által fordítottaknak fogadva el, de nem talált olyan kifejezésbeli, szóhasználati egyezéseket, amelyek arra engednének következtetni, hogy a verses változatokat is Pázmány fordította volna. Réger Ádám Pázmány Kempisfordításának bibliai idézeteit vizsgálta, ám úgy tűnik, ezek sem egyeznek meg az *Imádságos könyv*ben található azonos bibliai helyek fordításával.

---

²⁹ ÓRY, *i. m.*, 67; BITSKEY, *i. m.*, 58; BÜKY Béla, *Milyen magyar Bibliát használt Pázmány?*, *Vigília*, 1981, 81–84; BENCZE Lóránt, *A „bív magyarázat” eredete (Pázmány bibliai idézeteinek fordításáról, forrásáról)*, *Magyar Nyelvőr*, 1986, 170–174; LUKÁCSY Sándor, *Pázmány fordítói elvei és gyakorlata*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1990, 1–20.

³⁰ PÁZMÁNY, *Keresztényi imádságos könyv*, *i. m.*, 180v.

³¹ *Régi magyar költők tára XVII. század*, 2: Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei, s. a. r. JENEI Ferenc, KLANICZAY Tibor, KOVÁCS József, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1962, 449–464.

³² VADAI István, *Kolomp vagy csengettyű? = A magyar költészet műfajai és formátípusai a 17. században: A Szegeden 2003-ban megrendezett régi magyar irodalmi konferencia előadásai*, szerk. ÖTVÖS Péter, PAP Balázs, SZILASI László, VADAI István, Szeged, 2005, 181–182.

³³ SÖVEGES Dávid, *Fejezetek a lelkiség történetéből*, Pannonhalma, Szent Gellért Hittudományi Főiskola, 1993, 251.

³⁴ SZABÓ Ferenc, *Pázmány Péter Imádságos könyvének hét bűnbánati zsoltára = A zsoltár a régi magyar irodalomban: A Csurgón 2007. május 24–27-én tartott konferencia előadásai*, szerk. PETRÓCZI Éva, SZABÓ András, Bp., KRE, L'Harmattan, 2011 (Károli Könyvek – Tanulmánykötet), 125–132.

Az *Imádságos könyv*ben szereplő bibliai hivatkozások ellenőrzése kapcsán merült fel egy újabb probléma: Pázmány egyes bibliai könyveknek olyan fejezeteire, verseire, illetve tartalmi elemeire hivatkozik, amelyek a mai katolikus *Bibliában*³⁵ egyáltalán nem szerepelnek. Így például *Az Ó Törvény-béli penitencia-tartók Könyörgési* közt egy hosszabb szövegrészt találunk, az 1606-os kiadásban „Manasses in fine 2. Paralipom.”, az 1631-esben „2. Paral. extremo” megjegyzéssel. Manassze imája a *Krónikák 2. könyvének* végéről a trienti zsinat kánonja szerinti *Bibliában* (első kiadása: 1592) függelékbe került, a mai katolikus *Bibliából* pedig teljes egészében hiányzik. A zsinat előtti *Vulgatában*, konkrétan egy 1583-ban Velencében kiadott *Biblia* 404–405. lapjain megtaláltam a szöveget „Oratio Manassae Regis” címmel. Ezek után Pázmány többi, addig hibásnak vélt hivatkozását is visszakerestem ezen 1583-as *Bibliában*, és azt találtam, hogy jó néhány esetben (de nem mindig) egyeznek a fejezet- és versszámok. Mindenesetre a kérdés megválaszolásra vár: miért használta Pázmány a trienti zsinat előtti *Bibliát*? Mert az volt meg neki? Azt ismerte gyerekkorából? Vagy talán korábbi konkordanciából dolgozott, korábbi florilégiumból vagy más műből vette át az idézeteket hivatkozásokkal együtt? (Magyarországon más téren is jelentős késések figyelhetők meg a zsinati határozatok végrehajtásában: a trienti liturgia bevezetésének kérdését – noha sok helyütt már régóta eszerint zajlottak a szertartások – csupán az 1629-es nagyszombati zsinaton terjesztette a püspöki kar elé Pázmány, a római misekönyv és breviárium használatát pedig egy évvel később rendelték el.³⁶) Vannak még egyéb „furcsaságok” is az *Imádságos könyv*ben: Pázmány hat litániaszöveget közöl, noha VIII. Kelemen pápa 1601-ben a *Mindenszentek litániája* és a *Lorettói litánia* kivételével betiltotta a litániák használatát,³⁷ Izajást pedig többször is a protestánsok által használt nevén, Ézsaiásként említi.

Befejezésül, összefoglalásképpen még egy idézet a *Biblia*-használatról: „Ha ennek a legitimáló szakrális szövegnek a használatát/beépülését vizs-

³⁵ A következő kiadásokat használtam: *Biblia: Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, s. a. r. RÓZSA Huba, Bp., Szent István Társulat, 2005; <http://www.kereszteny.hu/biblia/showtrans.php?reftrans=1>; *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*, Bp., Szent Jeromos Bibliatársulat, 1997.

³⁶ HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, 1983² (Auróra könyvek), 247; VÁRNAGY Antal, *Liturgia*, Abaliget, Lámpás, 1999⁵, 530.

³⁷ *Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, szerk. VICZIÁN János, VII, Bp., Szent István Társulat, 2002, 894.

gáljuk [...], megállapíthatjuk, hogy – éppen a fejből való idézés miatt – csak *majdnem* szó szerinti idézeteket találunk. [...] A Biblia metaforái és meghatározó képei szinte észrevétlenül, szétfejtethetetlenül épülnek be a dialógusokba [...] A legjellemzőbb módja a bibliai helyek intertextualizálásának az állandó jelzők, a gyakran használt metaforák és egyéb képek átvétele, összesűritése, amely gyakorlat eredményeként az olvasónak folyamatosan az az érzése támad, hogy a szöveg nem áll másból, mint megfelelő tartalmú bibliai idézetek egymáshoz illesztett sorából. [...] Meghatározó módon jelen van még a Szentírás a szöveg hasonlataiban és utalásaiban is, így egész bibliai történeteket (azok teljes konnotációival) hoznak játékba rövid mondatok [...]”.³⁸ A szöveg akár Pázmány *Imádságos könyvéről* is szólhatna, de Varga Bernadett szavait idéztem Keresztúri Pál *Mennyei társalkodásáról*. Hasonlóképpen szó szerint vehetnék át megállapításokat P. Vásárhelyi Judittól Szenci Molnár Albert,³⁹ vagy Tóth Zsombortól Bethlen Miklós imakönyvével,⁴⁰ azok bibliahasználatával kapcsolatban. A tanulság ismét az, ami többször elhangzott már a lelkiégtörténeti konferenciákon:⁴¹ az imádságoskönyveket, imádságanyagot nem felekezetek szerint elkülönítve, elkülönülve, hanem együttesen, egymásra odafigyelve szükséges és érdemes vizsgálni.

---

³⁸ VARGA Bernadett, *Keresztúri Pál Mennyei társalkodása és a Biblia = Biblia Hungarica philologica: Magyarországi bibliák a filológiai tudományokban: Az Országos Széchényi Könyvtárban a Biblia Sacra Hungarica – A könyv, „mely örök életet ad” című kiállítás alkalmából tartott konferencia előadásai*, szerk. HELTAI János, Bp., Argumentum, 2009 (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA–R Egyesület Füzetei, 3), 132.

³⁹ P. VÁSÁRHELYI Judit, *Az imádságfordító Szenci Molnár Albert = SZENCI MOLNÁR Albert, Imádságos könyvecske: Heidelberg, 1621*, kiad. P. VÁSÁRHELYI Judit, Bp., Balassi – MTA Irodalomtudományi Intézete – OSZK, 2002 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 35).

⁴⁰ TÓTH Zsombor, *Puritánus kegyesség és retorika Bethlen Miklós Imádságoskönyvében*, Irodalomtörténet, 2000, 210–234.

⁴¹ Vö. pl. BAJÁKI Rita, *Javaslat az 1800 előtti katolikus imádságoskönyvek feldolgozására = Lelkiégtörténeti számvetés*, szerk. SZELESTEI N. László, Piliscsaba, PPKE BTK, 2008 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiégtörténeti Tanulmányok, 1), 95.

